

EESTI VÄÄRTTEOSEID
KOOLIDELE NR. 1

A. H. TAMMSAARE

VANAD
JA
NOORED

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

EESTI VÄÄRTTEOSEID KOOLIDELE № 1

TOIMETANUD K. MIHKLA JA E. NURM

A. H. TAMMSAARE

VANAD JA NOORED

REDIGEERINUD AUTOR JA E. NURM

1936

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

KORREKTOR T. MELSO

6855

A-10158

11644523

„Noor-Eesti“ trükikoda Tartus

suutus se h
sente all Tule

VANAD JA NOORED.

I.

Päike on juba loojas; ainult punetav taevas näitab veel kohta, kuhu ta kadus. Kullatud pilved ümbritsevad pärjana taevaseru ja kuulutavad vanarahva arvamuse järgi tuuliseid ilmu.

Kadaka eit käib kiirelt toa, aida ja lauda vahet. Toaungastest tõuseb suits otse taeva poole ja hajub vaikselt õhus pikkamisi. Karjamaa poolt kostab lähenev kellade kõlin, kaugemalt soost kahe inimese koguhääli: mees ja naine laulavad, heinalised tulevad töölt koju. Nende hääled keerduvad nagu ussidena teineteise ümber, tõusevad sinnasamasse vaiksesse õhuriiki, kuhu suitski toaungastest, ja kaovad viimaks üheskoos lagedal sool.

Kari liigub tänavat mööda üles, asub karjaaeda, kust lehmad ammumisega teretavad talitajat eite. Lehmade udarad on täis ja nad ootavad lüpsmist, aga veel enam ämbritäit soolast jahuvett, mida eit nagu meelituseks neile toob, et nad piima ilusasti kätte annaksid.

Natukese aja pärast on ka heinalised kolmekesi kodus: Kadaka peremees Juhan Tare, tema tütar Tiina ja selle teinepool Kaarel Kakar, Kadaka koduväi. Noorpaar tuleb natuke maad ees kõrvuti, vanamees ise tasahilju taga järele.

„Ega sul lehmad veel lüpstud ole?“ küsib Tiina emalt, õue astudes.

„Millal ma nad siis ää lüpsin, alles tulid teised; näe, vahivad üle aia kirges. Tööd ja toimetust ju nii palju, käi ja jookse, aga ei jõua ega jõua,“ vastab ema kärsitult.

„Küll me jõuame ka, ma panen asjad ära ja tulen appi; pea's me neid ära ei silguta. Sa, Kaarel, tule, aita joogiämbrid ette viia,“ ütles Tiina.

Varsti on lehmade jook valmis, ning Kaarel ja Tiina lähevad kõrvu karjaaia poole. Tiina on keskmise kasvuga, mitte ilus, ennem inetu, mispärast ta peaaegu vanapiigaks pidi jääma. Ta on juba 30 aastat vana, ja alles tänavu nelipühis olid pulmad. Loomult on ta vaikne ja tõsine, millest ka kaunis suured, aeglased silmad näivad jutustavat. Naljasõnu ei ole tema suust vist ükski noormees kuulnud, seepärast peeti teda igavaks. Ainus asi, mis noormeeste silmi Tiina poole meelitas, olid tema pikad paksud juuksed, mida ta armastas kahes patsis kanda ja millest käis läbi valge helendav lauk otse üle pealae. Seda ehelimestas igamees, kuid peagi kadus ka juuste võlu ja Tiina valmistus juba vanapiiga-põlve vastu.

Aga Kaarel oli kord laadal vana Juhaniga juhuslikult tuttavaks saanud. Temale meeldinud väga Juhanil vaikne, tasane iseloom, ja nagu kogemata tulnud

tal mõte, et hea oleks säärase vanamehe koduväiks saada. Maitsenud teised üheskoos natuke seda va kibedat, mis päästab imevõimul keelepaelad, ning selle tagajärg oli, et Kaarel kõik teada sai, mis süda soovis.

Elu oli Kaarlit tänini üsna võõrasemalikult kohel-
nud: vaeslapsena üles kasvades oli tema ainukeseks
toeks tädilt päritud kakssada rubla. Loomu poolest
oli ta üks nendest, kes naljalt kellegagi ei sobi, ja
mitte seepärast, et ta teistega läbi ei saa, vaid et
kõigiga ühetasa läbi saab ja seejuures ühtegi sõpra
ega seltsimeest ei leia. Naised jäid talle võõraks,
nende seas polnud tal õiget tuttavatki. Kolmküm-
mend kaks aastat oli ta vana, kui ta Tiinale kosja
tuli, leides koduväina lahke vastuvõtu ja tuues vana-
nevale peretüttele soovitud õnne. Vana Juhan oli
aasta tagasi oma koha ära ostnud, aga ainult 700
rubla sisse maksnud, kuna suurem osa ostusummast
tasumata jäi; siiski oli tal ometi nime järgi ostetud
koht, ja Kaarel lootis ülejäänud summa aja jooksul
tasuda võivat. Et Kaarel ja Tiina olid nooruses
üksiklase elu elanud, siis hoidsid nad nüüd seda
enam teineteise poole: nad tahtsid igal pool kahe-
kesi olla. Vanematel oli hea meel, et nad niisuguse
kuldaväärt väimehe olid saanud; ainult vahel harva
sõnas vana Mari:

„Ta on just kui mõni poisikene, kuhugi ei saa
üksipäinis, ikka olgu Tiina ka.“

Juhan ei vastanud eidele midagi, nohises ainult
oma musta nürri habemesse ja vahtis maha, nagu
oleks ta sügavais mõtteis.

Karjaaias Kaarel andis lehmadele veeämbrid ette

ja Tiina hakkas lüpsma. Polnud muud kuulda kui aga piimasorinat, mis lehmanisast lüpsikusse jooksis, lehmade joomist ja teiste mäletsemist.

„Kas tead, Tiina, mis mul täna meelde tuli: hea oleks, kui vanad koha meie kätte annaksid. Taat on ise juba nõrk ja hädine, eide tervis ei ole ka ju nii väga kiiduväärt,“ ütles Kaarel natukese aja pärast.

„Mis, meil siis parem oleks?“ vastas Tiina ja vaatas üles Kaarli poole, kes aia najale oli toetunud.

„Ime küll: me oleksime ju siis peremees ja pere-naine, otsus oleks meie käes; vanad elaksid kõrval, teeksid ka niipalju kui jaksavad ja tahavad. Ma võtaksin oma nelisada rubla, mis mul linnas intressi peal, välja ja maksaksin mõisa; siis oleks ligi pool raha juba tasutud. Põllud seaksin teisiti, loomi peaksin rohkem; koht teeks enam sisse, ja me oleksime varsti mõisaga tasa. Kui me siis ükskord siit kaome või kui meil ehk enestel sedasi koduväi on, siis anname temale kinnimakstud koha.“

„Sa teed suuga ikka kõik väga kärmesti. Neli-pühiks olid alles meie pulmad ja sa juba räägid, kuidas kohta väimehele anda. Sul ei ole ju veel tü-tartki, kust võtad sa siis väimehe? Tütrel asemel võiks sul poeg olla, kes koha pärijaks saaks,“ rääkis Tiina, kuna ta ise silmad pool-aralt ja häbelikult Kaarli poole tõstis.

„Aeg on ees, me hakkame alles elama; me jõuame kõik teha, oleks ainult koht meie endi käes. Aga ma arvan, taat ja eit ei taha kohta käest ära anda, tahavad ju ise ometi ka mõne aastagi ostetud koha peremees ja perenaine olla. Ma räägin neile

siiski sellest, kui paras aeg on; küsija suu peale ei lööda.“

„Eks sa jõua, ega sellega siis na kiiret ole; ela vähemalt ükski aasta niisama ära, saad selle asjaga enam tuttavaks, siis on parem,“ ütles Tiina.

Kaarel jäi sellega rahule. Aga kui nad pärast õhtusööki üheskoos õue astusid ja murul seisatama jäid, nagu ootaksid nad midagi, hakkas Kaarel oma endisi mõtteid karjaaia poolt kuulduvate kellatilksumiste saatel edasi korrutama:

„Kui koht meie käes ja me mõisaga tasa oleme, siis ehitame uued eluhood; omast metsast saame ehk juba seks ajaks niipalju palke. Teeme kolm kambrit, laudpõrandad alla, korstnaga ahju, pliidi; siis pole enam tarvis suitsuvingus silmi vesistada. Kui meie lapsed juba suureks saavad ja küla nooremad nende juurde kokku tulevad, siis laseme neid tantsida, mängida ja laulda; ise vaatame pealt. Kambritele teen suured aknad ette, et oleks valgem. Põllud puhastan kividest, kivid teen aiaks, see on põline. Põllutee sillutan siledaks, teised teevad niisamuti; kui hea on meil siis kirikusse sõita!.. Ah, vaat mis veel: tee poole teen rohuaia, istutan õuna- ja marjapuid ning sireleid. Õueväravasse mõlemale poole istutan tammed, las kasvavad suureks ja laiaks...“

Tiina kuulas vaikselt oma mehe unistusi tulevikust ja vaatas aeg-ajalt õnnelikult tema poole.

„Lähme õige magama,“ ütles ta viimaks, „teised lõõskavad juba ammu.“

„Eks me lähe ka,“ vastas Kaarel nagu unest ärgates.

Nad seisis veel natuke aega, nagu imestaksid nad ümbritsevat vaikust.

„Eit ja taat juba norskavad,“ ütles Tiina asemel.

„Küllap meie jõuame neile varsti järele,“ vastas Kaarel.

* * *

*

Rahulikult, täis tulevikulootust, uinusid nad magama, rõõmsalt ärkasid nad ja asusid tööle: nad uskusid armastust ja õnne. Suvi möödus peaaegu tähelepanematult, olgugi et nii mitu õhtut kahekesi kõrvu õuel seisis, kus neile tasane karjakellade helin ja rukkiräägu karjumine kõrvu kostis ja kus nad peaaegu ühte ja sedasama juttu mitmesugustes teisendites poolsalaja kordasid.

Tiina oli õnnelik: ta oli mehel. Kaarel unistas sellest, millal ta saab iseseisvaks peremeheks, ostetud koha omanikuks, kel on talus omad järeltulijad. Seepärast ei unustanud ta iialgi, et vana Juhan on alles koha peal otsaline, ja haudus alati mõtet, kuidas küll temale kõige sündsamalt oma tahtmist avaldada. Lõppes sellega, et ta kord Juhaniga rehe all vilja kotti mõõtes ütles:

„Taat, mis sa õige arvad sest asjast, kui te eidega koha otsuse annaksite meie kätte Tiinaga?“

Vanamees vaatas nende sõnade juures kord Kaarli, kord koti peale, mille suud ta lahti hoidis.

„Ah, mina nüüd tean,“ kohmas ta lõpuks. „Kust sa korruga selle peale tulid?... Kes teab, mis eit arvab,“ sõnas ta, kui natuke aega oli järele mõtelnud.

„Eks või eide käest ka küsida,“ ütles Kaarel.

„Miks ei või,“ vastas Juhan, „aga või sellega na kibedat on; nüüd ju alles sügis, kevadesse aega küll, ja enne kevadet pole ju niikuinii jumal teab mida selle kohaga peale hakata.“

Veel selsamal õhtul söögilauas võttis Kaarel poolelijäänud jutu otsa üles, et ka eide arvamist ära kuulata.

„Ma ütlesin ennist rehe all taadile, et võiksite tuleval aastal õige koha meie kätte Tiinaga anda; taat ei andnud vastust, käskis sulle rääkida, et mis sina sellest arvad,“ seletas Kaarel.

Kadaka perenaise silmad venisid väimehe sõnu kuuldes suuremaks; ta jäi üürikeseks nagu mõttesse, vaatas siis kordamööda igale lauasistujale silma, nagu püüaks ta pilkudest lugeda, mis keegi sellest arvab. Täni oli õieti tema, Kadaka Mari, kohta pidanud, mitte Juhan, kes igas asjas naisele järele andis. Mari oli käskima ja komandama harjunud ja ta ei osanud elu ilma selleta kujutellagi. Ja nüüd tahab väimees, kes alles napilt suve otsa siin elanud, tema käest valitsuse, eluhuvi ära võtta. Noh, vana Juhan jääks küll veel tal siia-sinna lükata, aga mis temast üksi saab. Kohapidamises peaks ta aga vaikima või väimehega riidlema, sest ta oli juba aru saanud, et tema tahtmised väimehe omadega väga vähe sobivad.

„See tähendab, me peame noorte orjaks hakama. Kas sinul juba teenistusest himu otsas?“ sähvas eit teravalt. Vanamees vaatas uudishimulikult eidele otsa, nagu kuuleks ta esimest korda ta

häält, jäi aga siiski vait ja sõi edasi; ainult nina hakkas tal äkki rohkem nohisema.

„Ei ma nüüd sellega küll nii hõlpsalt rahul ole,“ kõneles eit edasi. „Oleme tänini jõudnud kohta pidada, eks me edaspidi niisamuti sellega toime saa. Või mis teil siis viga on? Kõik, mis koht sisse teeb, saab ju ükskord teile, ega meil muid pärijaid ole.“

„Seda minagi Kaarlile olen ütelnud,“ sõnas Tiina vahele, kuna eit heitis terava pilgu väimehe poole.

„See on muidugi nii, et ükskord, aga millal ükskord? Igaüks tahaks ju ikka ise otsaline olla,“ ütles Kaarel.

„Niisama tahame ka meie, ega meiegi, käed süles, surma ootama taha jääda,“ vastas eit.

„Mispärast siis just surma ootama! Te, kaks vana inimest, võite ju tasahiljukesi edasi elada; teete ka natuke, niipalju kui süda kutsub, ja tatsutate kodus ümber,“ rääkis Kaarel.

„Sa arvad, et meie tahame õige armuleiva-sööjad olla? Ega seda ole. Ennem võidakse minult armuleiba saada, kui et mina teiste käest seda vastu võtan. Parem ei maksa eladagi. Meie peame kohta edasi. Kui head aastad juhtuvad olema, maksame mõisavõla kinni, ja näe, siis võtke koht; ärge siis ütelge, et te vanematelt midagi pole saanud,“ seletas eit.

Kaarel ja Mari arutasid ja vaidlesid veel peale sööki edasi. Tiina vaikis ja vana Juhan jäi toolil tukkuma, nagu ei puutuks kogu asi temasse. Ehk küll Kaarel kõik oma tarkuse välja kraamis tõenduseks, et vanadel oleks siis veel palju parem elada, kui koht noorte kätte saaks, ometi ei andnud Mari

järele. Kuid Kaarel ei kaotanud lootust. Saatus tuli talle oma võimsa käega appi.

Mõni päev peale uusaastat jäi vana Juhan raskesti haigeks, nii et ta paar kuud sängis viskles. Haiguse tagajärg oli, et parem käsi ähvardas töötlemisest lahti ütelda; vähemalt paranes ta nii pikkamisi, et terveks saada ei olnud suurt lootust.

Kaarel tuletas oma soovi kevade algul uuesti meelde.

„Et sul ka see koha enda kätte saamine meelest ei lähe; ühtepuhku aga teine keele peal,“ ütles eit. „Vanadel inimestel päris rist elada: jäävad teised noortele tüliks. Teil oleks ehk päris hea meel olnud, kui vana Juhan oleks ära surnud.“

„Ema, mis sa nüüd sihukest juttu ajad!“ ütles Tiina paluvalt. „Millal oleme meie isa surma tahtnud. Kas Kaarel küll ei hoidnud teda raskemast tööst tagasi, aga mis meie võime sinna parata, kui haigus tuleb.“

„Noh, mis ma siis muud mõistan ütelda, kui see kohasaamine alati suus on,“ vastas eit.

„Ega ma siis halva pärast kohta enda kätte taha, ma ju hea pärast, et teil kergem põli oleks,“ seletas Kaarel.

„Kergem põli,“ kordas perenaine nagu osatades, „Juba teame, mis see kergem põli on; neid kergeid põlvi ennegi küll nähtud.“

„Mis sa siis na selle vastu seisad, las nad võtavad peale,“ ütles Juhan eeskambrisse astudes. „Kauaks meil elu! Või pole meie küll juba vaeva näinud. Las nad katsuvad, kui hästi see kohapidamine neile maitseb.“

„Muidugi, te olete juba küllalt orjanud, eks te või siis nüüd natukegi kergemat põlve pidada,“ rääkis Kaarel.

Eit puikles ikka veel vastu, kuid andis viimaks järele, aga ainult selle tingimusega, et koht ikka Juhani nimele jääb, Kaarel saab ainult tegelikult peremeheks. Sellega olid ka noored rahul.

Niipea kui Kaarel kohaohjad enda kätte sai, otsustas ta suvilise või poisi terveks aastaks kaubelda. Kui ta ühel laupäeva-õhtul sellest ka vana-dele rääkis, langes Juhani pea norgu ja ta silmis helkis midagi iseäralikku; aga ta ei lausunud sõnagi.

„Nojah, eks ma ütelnud kohe,“ rääkis eit, „et juba me tunneme seda kergemat põlve. No mistarvis suvilist võtta? Nagu kiheleks sul raha taskus. Me saame ju muidugi läbi. Ehk kui just vaja tuleb, eks siis või vahel päevilise palgata. Aga mis peaasi — meid ei taheta enam tööle, meie vaev ja higi ei kõlba enam.“

„See on tõsi jah,“ kiitis nüüd ka vana Juhan oma kräbedale teiselepoolele järele. „Mis asja sa selle mehe tegema paned? Aga kui sa just meid enam ei taha, minu töö enam ei kõlba, noh siis... siis... tehke kuidas tahate; koha lubasime ju teile.“

„Mispärast te nii pahased olete? Isal ju käsi haige; ei tea, kas hakkab teine üldse tööd tegema. Ja on need emagi luud-kondid rauast? Ise näete küll, mis Tiinaga on. Tema aeg pole kaugel ja ega temast siis ikka Jumal teab mis töötegijat saa. Mis me siis selle moega viimaks peale hakkame,“ seletas Kaarel.

„Tiina aeg kaugel pole...“ kordas Mari. „Kas

minul siis vähe niisuguseid aegasid on olnud, ehk mul küll peale Tiina ühtegi järel pole: tervelt viis puhkavad surnuaial; käisin alles mineval pühal neid seal vaatamas.“

„Vesi tuleb silma,“ kõneles eit natukese vaikimise järel edasi, „kui mõtlen nende peale; aga hoidsin ma end sellepärast tööst tagasi? Rukkilõikamise ajal seisid teised vihuhunnikute varjus, kuhu päike peale ei paistnud. Heinaajal tõmbasin kiiguga puulatva või madala oksa külge; õõtsus teine peale ja ajas iseenesega juttu. Kui hakata juba pool aastat ette muretsema, kust pagan see siis kõik välja tõmmatakse.“

„Ma ei saa aru, mis viha sul, ema, meie vastu on. Kui mina olen võõras, siis Tiina on ometi su oma ainus järelejäänud laps. Just tema pärast ma tahangi abi palgata. Või ei ole sa sellega rahul, et koht meie kätte sai? Võtke ta kas tänapäev tagasi, meil ei ole selle vastu midagi. Aga kui koht jääb meie kätte, siis võtan ma endale suvilise, ütlege teie mistahes. Kui me oma jõuga peame siin hängeldama, siis ütlete viimaks, et ma olen kitsi, ei raatsi sulast palgata ja tapan teid raske tööga.“

„Keda töö on enne tapnud! Minu isa mäletas veel seda aega, kus ööd kui päevad pidi mõisa orjama, nii et püsti käies magama jäid, aga sellepärast ei surnud keegi töö kätte. Peaasi on ikka see — tarvis vanast purust pikkamisi lahti saada,“ vaterdas Mari.

Nagu Kaarel oli ütelnud, nõnda ta ka tegi. Pühapäeval läks ta kiriku juurde ja kauples suvilise ära. Sestsaadik läksid noorte ja vanade suhted kord-kord-

ralt ikka halvemaks: vanad mõtlesid, et noored neid ei salli, nendest püüavad lahti saada, noored aga ei tahtnud vanadele liiga rasket töökoormat peale panna.

II.

Viimased lumetükid sulasid aedade ääres ja paksu metsa all, põllud muutusid tahedaks ja ootasid harijaid. Ja ega needki kaua oodata lase, eriti Kadaka noor peremees oma suvilisega. Varsti pöörab nende sahk talveunes suikuvat maapinda. Varesed ja linavästrikud tõttavad nagu uudishimus seda tegevust oma silmaga üle vaatama; nad korjavad uni-seid ussikesi värskes põllumulla seest.

Vanade ja noorte vahekord ei ole paranenud, vaid suvilise tulekuga ennem halvenenud. Ei lahuta nende meeli ei kevadine leige tuul, soe päike ega kosutav vihm, mis paneb imevõimul maa haljendamada.

Ei mõju ka kõrge väljamägi, mille ühel küljel levib madal kaskedega kaetud sookarjamaa, paari kõrgema metsasalgu ja nende vahel läikiva jõega. Öhtuti hõljub siin valkjass udulinik, mis matab roheline kasemetsa oma hõlma, mille alt kostab tedre kudrutamine ja sihkulöömine, rabakana karjumine ja kakutamine, tikutiste ja korbiitsakate kisa ja karjaga kojutuleva karjase hõiskamine ühes kellade helinaga.

Teisel pool väljamäge on kõrge raba, kus kasvavad harvad rässakad männid, millest ükski ei julge oma latva taeva poole tõsta. Siin ja seal on suured

musta veega laukad, mis lahutavad norgus mände üksteisest.

Kevadel tulevad siia kured endile asupaika otsima, kõnnivad oma pikkade koibadega ja karjuvad oma kumeda kurguga; aga männijasse see ei häiri, neid see värskete elule ei ärata. Ei tea, kas viimse-päeva pasungi seda suudaks.

Raba ja põllu vahel asub heinamaa-siil. Siin kasvavad terava ladvaga kased ja kuused, mõni lopsakas mänd, toomingad ja pihlakad, kevadel õitsedes, sügisel marju kandes. Puude ja põõsaste vahel ilutsevad jaanikannid, kullerkupud ja kassikäpad. Kui Tiina alles noor oli, käis ta neid noppimas ja pärga punumas. Nüüd ei pane neid enam keegi tähele, või olgu siis, et mõni pahur mullikas karjapoisi käest siia pääseb ja mõne ära sõtkub või kogemata keelega ära nälpab. Kadakal ei nopita enam lilli ega laulda laule, nagu see oli veel koduväi esimesel aastal. Kõik on tusased ja mossis, kõik on nukrad ja norgus, nagu oleks neil osa mändidest, mis kasvavad mustaveeliste laugaste vahel.

Esimesi põllutöö-päevi vana Juhan, kelle käsi oli juba terveks saamas, ei rääkinud midagi. Sai aga nädal mööda, sõnas ta ühel hommikul Kaarlile:

„Siin peres mind vist küll enam ei vajata, pean kusagil mujal kohta otsima, et endale leivapalukest teenida.“

Ta ütles seda vaikselt, nagu tal ikka viisiks, kuid Kaarlile kõlas see kibedalt.

„Mis häda sul siis sest tööst na on! Las käsi saab enne täiesti terveks, eks sa siis jõua hakata,“ vastas ta.

Paar päeva läks mööda, siis ütles Juhan hommikul Kaarlile:

„Ma lähen täna õige kündma, jää sa ise koju.“

„Mispärast?“ vastas see. Mul pole praegu midagi iseäralist toimetada ega teha; milleks siis sina, vana inimene, pead kündma minema, eks sinu jalad ole eluajal küllalt käia saanud. Sa selle asemel tule peale keskhommikut külvama või kui sa seda raskeks pead, siis võid ka aedu parandada või heinamaad puhastada.“

„Ennemuiste oli see ikka naiste amet,“ vastas Juhan.

„Mina ütlen sedasama, et kui paremat tööd temale anda ei ole, siis niisugust pole ka tarvis tegema minna,“ rääkis eit, kes oli meeste juttu pealt kuulanud ja toast kambrisse astus.

„Heldene aeg, mis neil töödel siis viga on, et neid ei sünni teha. Kui heinamaa puhastamist ei salli, siis paranda ja kohenda aedu ja külva vahepeal,“ rääkis Kaarel.

„Kauake seda külvamist on, seepärast ei maksa ühelgi inimesel siin vahtida,“ vastas eit. „Minu vanamees pole veel nii jõuetu, et ta neid kõige viletsamaid töid peab tegema ja teiste jätiseid korjama. Aga kui meid nii halvaks peetakse, siis võime siit ära minna.“

„Mis teil jälle on?“ küsis Tiina kambrisse astudes.

„Mis meil on...“ kordas eit, „meil on see, mis meil ammugi on.“

„Ja millest me kuidagi lahti ei saa, püüa või kõigest hingest,“ lisas Kaarel juurde.

„Millest ma'i tahagi lahti saada, kui noored nii hullud ja iseennast täis on,“ pöörutas eit jalga vastu põrandat.

„Mine võta kinni, kes hull või kes iseennast täis,“ tähendas Kaarel.

„Mis seal võtta on! See ju silmaga näha ja käpaga katsuda. Üksnes teiesugused ei saa aru, mina mõistan kõike väga hästi. Esiteks tarvis koht enda kätte kiskuda: vanad ei oska ju kohta pidada. Siis suviline: vanad ei oska enam tööd teha. Ah, te olete vanad, te võite puhata! Tule välja mu vastu rukki-vihku lõikama, lina kitkuma või heina niitma — vaatame, kumb on siis noorem. Kerge on suurus-tada: ma olen noor. Ole noor, kelle asi see on, aga ära sellepärast vanu talla! Te elage enne nii vanaks, kui meie oleme, ja katsuge siis, kas tahate vanad olla, keda aetakse heinamaad puhastama. Täni on minu vanamees osanud seemendada ja äestada, aga nüüd enam ei kõlba — muud kui vana...“

Kaarel ootas kärsitult eide jutu lõppu, et siis öelda:

„Või selleks andsitegi koha meie kätte, et nüüd seda iga silmapilk ette heita. Ega me vägisi kiskunud; miks te andsite, kui ta teile nii kallis oli?“

„Mis sa sedasi räägid,“ katsus Tiina teda vaigistada, aga Kaarel ei pannud seda tähelegi, vaid jätkas:

„Nüüd mul suhkruutoos või meepott, mis see koht on! Olete oma ea siin ära elanud, ja mis te olete siit saanud? Seesama kaks-kolmsada rublakest — eks see on asi küll...“

„Peale selle oleme veel need noored saand, kes meist nüüd tahavad lahti saada,“ sähvas eit vahele.

„Kes on tahtnud teist lahti saada? Teie ise tahate meist lahti saada, ega te muidu nii ühtepuhku me kallal ei näriks,“ vastas Kaarel.

„Kui ma oleks taht teist lahti saada, siis ma poleks omale tüdruku nõutandki ja nõnda poleks sina ka minu väimees saand olla,“ napsas eit, nagu õnnelik selle üle, et tal on nii head ütlused valmis. Ja ta vaatas oma vanamehele otsa, nagu loodaks ta sealt poolt heakskiitmist; aga Juhani nägu oli ükskõikne, nagu ei teakski ta, et vanad ja noored maailmas olemas.

Eit ja Kaarel vaidlesid, kuni viimane läks vandanud uksest välja. Kuid paremat sest ei tulnud: vanad arvasid ikka, et noored neist lugu ei pea, kuna noortel, eriti Kaarlil, tahes-tahmata mõte tekkis, et vanad ajavad jonni, norivad riidu. Selles veendusid nad päev-päevalt ikka enam.

Vanamees läks küll külvama, parandas ka aedu ja puhastas isegi heinamaad, ometi ei unustanud ta — eriti aga eit — Kaarlile kordamast: „Ei tea, kas oskangi seda tööd teha,“ või jälle: „Ei tea, kas kõlbabki minu tegemine. Omal ajal oskasin ikka kõike teha, aga kes seda noorte tahtmist teab.“

Tiina ei vastanud niisugustele ütlustele midagi, kuid Kaarli süda kihvatas iga kord neid kuuldes. Ja ehk küll Tiina teda alati palus, et ta vanade sõnu vaikides kannataks, ometi pääses sõnasõda aegajalt lahti.

Sulane püüdis pererahva riiust kõrvale hoiduda. Kuigi eit talle vahel midagi ütles, siis tegi ta, nagu

ei kuulekski ta seda. Aga viimaks sattus ka tema vanadega vänta.

Kui ta kord kartulivagusid ajas, ja nimelt uue sahaga, mille Kaarel oma tahtmise järgi oli teinud, tuli vanamees tema tööd vaatama. Sulane oli paar ringi teinud, kui vanamees kohmas tasakesi: „See on see noorte tarkus: hea lai rauapuu, raiskab hästi palju maad; mine kartuleid võtma, siis ei saa sealt midagi.“

Sulane ei teinud sellest väljagi, hõikas hobusele ainult täiest kõrist: „Kalla vaole!“ ja läks edasi. Kui ta tagasi tuli, seisis vana Juhan ikka alles vao otsas ja hakkas jällegi tasahilju:

„Küllap targad rääkimas, aga tegijat pole kusagil; kui vaatad, siis naera seda rumalust kohe...“

Ka nüüd ei vastanud sulane midagi, lausus ainult endamisi:

„Mis ta peaks siin pobisema, kui ta koju ei saa — mind ka ei või rahule jätta.“

Jõudis aga sulane uuesti siia poole vao otsa tagasi, seisis vanamees ikka veel endisel paigal ja rääkis:

„Aga mine sa kusagil sõna nimetama või juhatama, siis pole muud kui: mis sa, vanainimene, ka räägid, — ja saadetakse sind heinamaad puhastama.“

Nüüd ei jõudnud sulane enam vaikida.

„Mis sa sest mulle räägid, ega mina seda sahka teinud, pole ka sind saatnud heinamaad puhastama; mine räägi sellele, kes seda on teinud,“ ütles ta ja läks ise edasi. Kui ta jällegi vanamehe juurde jõudis, vastas see:

„See on ükstapuha, räägin ma sinule või temale, ühesugused olete kõik.“

„Katsu, et sa siit minema saad, mul pole tarvis su lori kuulata,“ ütles sulane nüüd juba pahaselt.

„Ennäe mul minema-ajajat!“ tõstis vanamees häält, mida sulane imestas, sest seda polnud ta tänini kunagi tähele pannud. „Kelle põld see on, kus sa künnad? Või katsu, et sa minema saad...“

Aga ta läks siiski ära. Kodus rääkis ta asjast kohe eidele, misläbi noortega jällegi tubli sõnavahetus tõusis. Ja vaevalt sai see lõppeda, kui juba algas uus.

Kartulipanemise ajal pidi vana Juhan kuhja juures suuri kartuleid pooleks lõikama, tema aga tahtis aidata ka kartuleid kühveldada, mille kohta Kaarel tähendas:

„Lase olla pealegi, pea's ma üksigi jõuan, teed oma käele liiga.“

Sellest oli Juhanile küllalt. Ta viskas kühvli sõna lausumata maha ja hakkas jällegi kartuleid lõikama. Peale lõunat tahtis ta minna kartulivagusid kinni ajama. Ka seda ei lasknud Kaarel teha, vaid saatis selle asemel sulase.

„Noh, nüüd on selgesti näha, et võõrad on enam väärt kui omad: sulane kõlbab kartulivagusid kinni ajama, aga mina mitte,“ nohises vanamees tasahilju.

„Kuidas see sulane siis sellepärast enam väärt on? Tema on ainult noor, võib kergemini sahka käte otsas kanda. Mis häda sul siis ennast oma hõige käega igale poole ette toppida?“ vastas Kaarel.

„See on tõsi jah, tema on noor, mina vana. Laiad

kartulivaod, uut moodi, mina, vanainimene, ei oska neid kinni ajada," ütles vanamees pilkavalt.

„Mis sa nüüd sellepärast nii palju pahandad, et ma laiemal rauapuu tegin. Vagusid saab küll vähem, aga nad on paksemad ja kartulid kasvavad selle jaoks suuremad, on kergemad üles võtta, aga mõõdu järgi korjab neid niisama palju kui ennegi.“

Kaarli seletused olid asjatud: vanamees ajas oma jonnini. Viimaks tuli ka veel eit; noh, siis läks nagu aurujõuga.

Nüüd möödus umbes nädal avaliku sõnasõjajärgi. Siis leidis aga jällegi põhjus, pealegi niisugune, mis andis tervele elule teise värvi. Turbalõikajad asusid rabas tööle. Enamasti olid need saarlased. Asukohaks oli neil turbasara, mille katus pidi neid niihästi vihma kui öökülma eest varjama. Mõne päeva elasid nad nõnda, siis tulid nad Kadakale peavarju paluma: kui mitte muud, siis ometi rehealunegi või aitade-vahe, kus tuul nii läbi ei lõõtsu kui saras. Kaarel oli nõus meestele peavarju andma; ka Tiinal polnud midagi selle vastu, ainult vanad jäid oma arvamise juurde.

„Armas perenaine, ega mede mehed teile kurja tee," ütles üks saarlastest eide poole pöördudes. „Päeval oleme rabas, võtame turbaid välja, ainult öösi tuleme siia. Kui tahate, tuleme teile appi heinamaale ja rukist lõikama. Ning mede mehed lamutavad tööd teha, seda ärge kartke.“

„Ega mina perenaine ole, mis te sest mulle räägite. Ise otsin teise juures varju, nagu teiegi," vastas eit ja vaatas Kaarli poole.

„Ema!" ütles Tiina paluvalt, sest ta märkas, et

öeldud sõnad ärritasid Kaarlit. Mehed aga seisid ikka veel ja palusid, et armas ja lahke pererahvas neile ulualust annaks.

„Andku, kui tahavad, või terve maja võõraste kätte ja mingu ise metsa kuuse alla; see pole minu asi,“ sõnas eit ja läks kambrisse, kuhu ka vanamees talle järele kobis.

„Noh, ehk ometi lubate?“ mangusid mehed Kaarli ja Tiina kallal.

„Mis sa arvad, Tiina?“ pöördus Kaarel naise poole.

„Võiks küll, aga mis saab vanadega? Need pole sellega sugugi rahul,“ vastas Tiina.

„Oodake natuke: ma lähen kambrisse, räägin seal,“ ütles Kaarel.

„Ära sa aga riidu mine, hoia ennast,“ ütles Tiina läveni järele astudes.

„Noh, isa ja ema, mis me siis teeme nende mees-tega? Kas anname neile peavarju või ei?“ hakkas Kaarel kambrisse astudes pool-meelitades rääkima.

„Isa ja ema,“ osatas eit. „Millal me su isaks ja emaks saime? Nüüd tuled sa meie käest küsima. Olete enne kõik oma tarkuse järgi teind, eks tehke ka nüüd; mis teil meist on! Või kui me peakski midagi ütleva, ega see ikka aita, te ajate ikka oma tahtmist.“

„Kui asjad niimoodi on, siis annan ma meestele korteli, ja muud midagi,“ ütles Kaarel ja pidi kohe välja minema, kuid eit vastas:

„Seda me teadsime juba ammugi, sellepärast me rääkima ei hakanudki. Võta aga nad siia, las läh-

vad reie alla laudile või aidalakka, tallavad sul seal hulga heinu ära; neid ei söö siis enam ükski loom, muud kui aja sõnnikusse. Piibunossid on neil ka veel hambus või va plotski-otsad, sussitavad teised pealegi, kuni sa viimaks ilma peavarjuta jääd ja ühes nendega rabas turbasara all vihma ja külma varju otsid. Tehke aga, tehke; noorte tarkus käib ju vanadest üle.“

„Mina ei saa aru, mis hull viha teil meie vastu on!“ ütles Kaarel. „Mine sa mistahes asja rääkima, siis pole muud kui järjest pilkamine ja närimine, ei kuule üht ainust lahkett sõna.“

„Võta aga saarlased sisse, küll siis kuuled,“ vastas eit. „Hea rabahais veel pealekauba; tõuse hommikul üles või heida õhtul magama, just kui turbonnis elad kohe.“

„Eks sa ise ole sest rabast kaugel küll, oled klaaskapis üles kasvand. Varsti lähed igavesti maamulda, aga ikka põlgus nende mulla- ja mudakaevajate vastu. Meil enestelgi igal pool maa ja muld, kambritelgi pole laudpõrandaid all,“ rääkis Kaarel.

„Äh, milleks meie pidime laudpõrandat tegema! Selleks on ju noored, kes kõik asjad ilmas jutti ajavad,“ vastas eit.

Kaarel nägi, et tühisest vaidlemisest pole tulu, ütles vanadele, et ta meestele peavarju annab, ja läks uksest õue. Meestele ütles ta, et nad saavad korteri ainult selle tingimusega, kui nad lakas, kus nad magavad, kunagi ei suitseta ega tuld tarvita. Mehed lubasid seda kui ühest suust ja tõttasid rappa oma asjade järele, kuna Kaarel lausus Tiinale:

„Saagu, mis saab, aga ega inimesi või lasta ära külmada.“

„Eks see asi meil ikka kirjuks lähe, pole muud kui alatine riid ja nääklemine,“ ütles Tiina.

„Mis ta veel läheb, ta ongi juba kirju. Aga mis sinna parata, see on sedasi loodud,“ arvas Kaarel.

III.

peeson
Kartulivõtmise aeg. Taevas on enamasti hallide pilvedega kaetud, kust tibab aeg-ajalt vihma. Tuul lõõtsub sagedasti nagu südametäiega ja lõhub lagedal väljal põllumeest kiusates viljaaunu või ulub kurvalt kambrinurga ääres, nagu tunneks ta oma tegude üle kahetsust. Kured lendavad karjakaupa lõuna poole: kostab vali kruuksumine ja poegade lapselik kisa, mille kohta seletatakse, et nõnda häälitsevad lõokesed, keda kured kannavad oma pikka del jalgadel talveks soojale maale. Varesed on suurtesse parvedesse kogunenud ja liiguvad kraak-suva kisaga ühelt viljaväljalt teisele. Kogu maa-ilm näib praegu ainult nende päralt olevat. Vanad panevad noori paari ja peavad pulmi, kus peiupoisid nii toredasti õhus kukerpalli lasevad ja vanad kivide otsas vanduvaid lauakõnesid peavad.

peeson
Kadakal on meeolelu ilmade ja ümbruse kohane. Noorte seisukord on täbaram kui kunagi enne. Vanadega riieldes sattus Kaarel ärrituses ka suvilisega vastamisi, kes enneaegu ära läks, nii et noor pere-meis peab nüüd üksi läbi ajama. Tiinal on väike laps, kes, nagu öeldud, muud ei märka teha kui

ööd ja päevad viriseda. Vanad maitsevad nähtavasti isekeskis rõõmu — noored on ju hädas.

Kaarel tahtis endale uue abilise palgata, aga tänini pole see õnnestunud. Nõnda peab ta kas turbalõikajate või vana Juhani abi tarvitama. Viimane on oma teguviisi muutnud: nagu ta enne ennast tööle toppis, nii hoidub ta nüüd kõrvale, vabandudes, et käsi tegevat haiget, ristluud valutavat, ja jalad olevat rammetud. Kaarlil ei jää muud üle kui kannatada, mida ka Tiina temale igapäev uuesti soovitab, lootes, et vanad varsti oma jonni jätavad.

Ühe laupäeva keskhommikul lahkusid ometi viimaks pilved ja päike tuli välja — sügisene ja kurblik. Vähemgi tuuleõhk oli kadunud. Varese karjumine ja karjakellade tilksumine jäi nagu uinuvasse õhku rippuma.

„Kui esmaspäeval ka nii ilus ilm on, siis tarvis õige turbalõikajad ka platsi ajada, arvas Kaarel lõunalaual.

„Tühjad võtavad ka kartulid, mõni neid teab! Jätavad pooled mulla sisse, teevad enam kahju kui kasu,“ vastas eit.

„Nooh, küll ma selle järele vaatan, et maa puhas oleks,“ julgustas Kaarel.

„Neil ongi ju päevi teha veel küll,“ ütles Tiina natukese aja pärast ja kohendas vähkrejat süles.

„Oh, ei tea, kas neil aega jätkub: endi töö rabas ootab, ja tuuakse ehk mõisa käsk; eks me ise jõua võtta,“ ajas eit vastu.

Ometi pöördus Kaarel abi asjus õhtul kohe meeste poole, niipea kui nad rabast koju tulid, ja need olid sõna lausumata nõus pererahvale appi

astuma, kui juhuslik mõisa käsk selleks takistust ei tee. See mõjus kõigisse nagu erutavalt ja võttis une silmist. Isegi lapse kohta pidi Tiina õhtulauas ütleva:

„Ei tea, mis sel täna õhtul on: silmad pärani nagu öökullil.“

„Lasid ju teise õhtu-eei uinaku magada, ega ta siis ühtepuhku jaksa,“ vastas ema.

Peale õhtusööki läksid Tiina ja Kaarel õue ja istusid kõrvuti kasepakule. Turbalõikajad tulid toast ja tõttasid aida poole, et seal endile paremad vatid ümber panna ja, lõõtspill kaenlas, külasse minna laupäeva-õhtut pidama. Aga kui Tiina süles vähkrev laps kaugenevat pillihäält kuulis, jäi ta äkki hoopis vaikseks ja vahtis suuril, tõsiseil silmil.

„Näe nalja, tema ka teab juba, mis pill on,“ imestus Kaarel.

„Ma arvan, ta tundis pilli juba minu rinna all: jättis teine kohe jalgadega peksmise, kui kuulis,“ ütles Tiina.

Need sõnad tõid Kaarlile hella tundmuse rinda ja ta mõtles kogu oma elule, nagu see tänini olnud: vaeslapsena karjaskäimine, sulasepõlv, vana Juhaniga tutvumine, kosjasõit, minevane suvi, mis oli nagu ilmatu pikk mesinädal, ja praegused riidud ning nääkleemised. Ta ei kahetsenud midagi, sest kõigest hoolimata oli tal nüüd, kelle pärast töötada, muretsesta, kas või riielda ja näägeldagi.

„Juba magab teine,“ lausus Tiina ja äratas sêega Kaarli tema mõtetest.

Pimedus oli paksuks vanunud ja kattis maad

uinutava vaibana. Kerge tuuleõhk puudutas esimest korda istujate nägusid.

„Tuult hakkab tõstma, läheb jällegi vihmale,“ lisas Tiina natukese aja pärast.

„Ta on ju küll sadand,“ vastas Kaarel ja tõusis pakult. Ka Tiina tegi sedasama, minnes ühes lapsega tuppa. Varsti polnud Kadakal kedagi, kes oleks kuulnud, et tuul aina kõvenes, kuni muutus lõõtsumiseks.

Noored ärkasid alles siis, kui vana Juhan karjus kokkunult:

„Välja! Tuli lahti! Põlete kõik ära!“

Punane valgus täitis kambrit. Tiina, särgiväel, kahmas lapse kiigust sülle ja tõttas akna poole. Aga enne kui ta sinna jõudis, kukkus ta, nii pikk kui ta oli, põrandale maha ühes lapsega, kes karjuma hakkas. Kaarel lõi aknad kõigega tükis eest puruks ja ruttas Tiina juurde, et teda ja last läbi akna välja aidata. Uksed seisid juba leekides. Vanad olid läbi teise akna välja saanud ja mõned riidehilbud ühes võtnud. Kaarel jäi kambrisse, et midagi päästa.

„Karga välja, sa põled!“ kisendas Tiina õuest.

Kaarel kahmis mitmesuguseid asju kokku ja pilodus nad läbi akna välja. Juba tõmbusid tuleleegid eeskambri akendest läbi.

„Jumal hoidku, ta jääb sisse!“ kostis väljast meeletu karjumine. Kaarel hüppas läbi akna välja. Tiina nuttis, laps karjus, ema hüüdis Jumalat appi, aga vana Juhan oli harilikul viisil rahulik. Aida katus oli juba sisse langenud. Toa aidapoolne külg seisis tulemeres, kuna üksikud leegid teise külje järele ussikeeltena nilpasid. Tuli tõmbus purustatud

akendest hobusesabana välja. Veel silmapilk, ja kogu maja oli raksuv ja mühisev tulemeri, kust sädemed kuldse parmuperena ja õletuustid loites õhku tõusid, et natukese aja pärast kustuda või suitsedes maha langeda.

Inimesed seisid nagu mõistusetu olendid, keda masendanud kohutav-tore loodusemäng. Nad ei märganud laudast loomigi õigel ajal välja ajada. Alles siis, kui tuli juba laudakatusesse oli hakanud, viskas Tiina lapse maha ja jooksis karjudes sinna poole, Kaarel tema kannul. Eit võttis kisendava lapse maast üles. Turbalõikajad tulid jooksust ähkides, nendega ühes ka teisi inimesi, keda kogunes kord-korralt ikka rohkem tulikahju ümber. Karjuti, hädaldati, nuteti, hüüti Jumalat appi või vanuti, sest muud polnud peale seismise ja vaatamise midagi teha. Tuul paisus, andes tulele uut hoogu.

Päriti, kuidas tuli lahti läinud, aga vastata ei teadnud keegi. Vana Juhan oli ainult läbi une vuhinat kuulnud, arvanud esiti, et tuul, tundnud aga suitsuhaisu, teinud silmad lahti ja näinud, et elus tuli nende ümber. Niipalju oli aru saanud, et ait, mis lõuna pool seisis, oli kõige enne põlema hakanud. Esiti arvati õnnetust turbalõikajate süüks. Aga need olid õhtul kohe välja läinud ja alles nüüd koju joosnud, et oma kraaminatukest päästa, mis ühes aidaga tuleroaks oli saanud. Nii siis — tuli oli süüdatud. Kuid kes oli süütaja? Viimaks tuli sulane meelde, kes riiuga ära läinud, ja nagu ühest suust hakati teda needma, sest kedagi taheti ju needa.

Tiina seisis ikka alles särgiväel, laps süles, ja vahetis nõretavil silmil hoonete poole, mida tule pärast

enam nähagi ei olnud. Ainult vahel harva, kui leegid tuule sunnil rüsinal kõik ühele poole pöördusid, paistis mustendav kambrinurk või kõrgele küündiv toakere. Juhan oli maha istunud, eit seisis ta kõrval. Nad ei rääkinud sõnagi, aga nende silmist paistis, et nad ühte ja sedasama mõtlesid: noori kõiges süüdis-tasid. Sellele vaatamata hakkasid eide silmad aeg-ajalt ikka enam vett jooksma ja ta pühkis ja pühkis neid.

Päevatõusuks olid hooned juba maatasa, ainult raudkividest rehealuse müür ja ahjuvare seisid veel tahmaste tontidena. Hakkas vihma tibama. Hõõguvate söehunnikute ümber seisid ainult turbalõikajad ja Kadaka pererahvas. Kõik vaikisid.

„Kus poiss on? Karjapoiss?“ küsis Kaarel äkki.

Alles nüüd märgati, et poiss vajaka. Hüüti — asjata. Ta magas aidalakas, nii oli ta siis tulle jää-nud. Varsti leitigi ta süte ja tuha alt. Kui Tiina hädaldama hakkas, ütles Kaarel talle lohutavalt:

„Ära hädalda, parem täna Jumalat, et sa samuti mustaks pole kõrbenud nagu poiss.“

„Mis sa tast tänad! Ennem oleks võinud tule-roaks saada, kui siin ihualasti väikese lapsega külme-tada; peale särgi pole mul ju hilpugi selga panna,“ nuuksus Tiina.

„Eks omad vitsad nuhtle ikka kõige valusamini,“ sõnas vanamees nohisedes.

„Jah, esteks sulane võtta, siis sellega riidu minna, ja lõpuks veel turbalõikajad majasse! Ega see tuli tuulest või taevast tulnud, ikka inimeste käest,“ aitas eit.

„Meid polnud ju koduski,“ ütles üks turbalõikaja.

„Me oleme ju samuti kahju saand kui teiegi,“ tähendas teine.

„Ega see meie süü ole, aidast läks tuli lahti,“ ütles eit.

Sõna tõusis sõnast, lause lausest, kuni mehed paahaselt ära läksid.

„Õnnetus iseenesest ei tule, ikka on mõni inimene süüdi,“ targutas eit, kui mehed olid läinud. „Eks kõik pea kohti, aga ega kõigil sellepärast tulekahjud ole. Peab ettevaatlik olema. Poleks olnud tarvis kevadel sulast võtta ega mehi korteri, siis oleks meil peavari alles olnud, aga nüüd — kõverda ja külmeta nagu kirp märja koera karvade sees.“

„Ema, jälle hakkad sa,“ ütles Tiina paluvalt ja püüdis last vaigistada, kes vahet pidamata karjus.

Mis seal veel hakata, see on ammu juba hakatud. Kas me küll ei keeland, aga ei kuula ega kuula. Ikka: ah, mis te vanad ka räägite. Aga vaat nüüd, nüüd on aitüma käes, mine kotiga kerjama. Ma olin küll kangesti vastu, kui kohta oma kätte tahtsite, aga mõtlesin viimaks, et las võtavad, katsuvad oma korra ära, ehk siis tulevad teised mõtted pähe. Noh, Jumal aitas ka, ja nüüd näete, kui kaugele teie tarkus ulatab.“

„Ema, sa oled ikka imelik. Nagu aitaks siin kellegi tarkus. Teie olete küll targad, eks keeland siis tuli ära; ta tegi teile rohkem kahju kui meile,“ ütles Kaarel.

„Küll ma näen, kui palju meie siit kahju saame,“ vastas eit. „Meie oleme koha kraamiga teie kätte

and ja võime kõik silmapilk tagasi nõuda; võtke kust tahes, see pole meie asi. Meie ei pea ometi teiste rumaluse pärast käppa imema ja hambaid varna riiputama. Ma olen teie ja oma vanamehe rumalust küllalt kannatanud, aga enam mitte üks toll. Tahan teile näidata, et ma noorte lolluse vastu võideldes sugugi vana pole.“

Pilved olid paksemaks vanunud, vihma krabisestihedamalt maha. Tuul, mis kord nagu vaibuma hakkas, võttis uut hoogu, pannes kaasiku välja otsas kohisema ja kandes kolletanud lehti põllule.

„Sa võid oma alatise lõugutamisega inimese päris hulluks ajada,“ rääkis Kaarel valjemalt ja ägedamalt. „Mis pagan te meist äratasite, kui me teil alati pinnuks silmas oleme! Eks lasknud meid tulle jääda, pugend ise kahekesi läbi akna välja; siis oleks ometi rahu majas olnud.“

„Ah, kas ikka alles lõuad lahti, niipea kui moka otsast julged sõna nimetada. Oot, oot, küll tuleb ehk veel paremaid päevi; Jumala abiga murtakse ka sinu kangus,“ ähvardas eit.

„Kui sul paremat Jumalat ei ole, ainult see kiusupunni abimees, siis oled Jumalata nagu peavarjutiagi: su Jumal põles ühes südame ja vanade nadi-dega ära,“ vastas Kaarel.

Need sõnad hakkasid eidel hinge peale, sest ta pidas end väga vagaks inimeseks. Sellepärast kutsus ta vanameest ja ka tütart, et need Kaarli siia jätaksid ja ühes temaga ära läheksid. Aga ainult vanamees kuulis sõna, Tiina hoidus mehe poole.

„Nüüd oleme kahekesi,“ ütles Kaarel, kui vanad olid läinud.

„Eks laps ole kolmas,“ vastas Tiina ja pühkis silmi.

Kaarel hakkas riidehilpe üle vaatama, mis ta esiteks läbi akna välja pildunud, ja leidis kahed lapitud püksid, vesti, käterätiku, teki, kaks-kolm paari sukki, oma vana pika halli kuue ja mõne muu tähtsuseta asja. Kuub sai Tiinale selga, teki mässisid nad lapse ümber. Mehe kuub tõi Tiinale kogu õnnetuse uue hooga meelde ja ta hakkas jällegi nutma.

Kaarlilgi kippus meel härdaks minema, kui ta oma naist ja last vaatles. Ta oleks tahtnud neid lohutada, aga ei osanud muud teha, kui ütles ainult:

„Soojendame end veel pisut tule ääres, saame niigi palju.“

IV.

Kadaka rahva praegune eluase on Lõugul, mis kodukohast paar versta eemal. Pühapäeva õhtul pimedas, läbi vaikse vihma, asusid nad siia: vanad astusid ees, noored mõnikümmend sammu nende järel. Kaarel kandis tulest päästetud riidehilpe, Tiina väikest Atsi. Vanade poolt kostis tasane jutukõmin, noored vaikisid. Kuhu olid jäänud Kaarli unistused tulevikust, millest ta varemalt nii hea meelega rääkis? Ja kuhu oli saanud Tiina õnnelik naeratus, millega ta enne oma unistava, plaanitseva mehe kõrval astus?

Kõik oli ühes leekidega vastu pilvist taevast lenanud ja sädemetena kustunud. Unistused tõusid õnnetaevasse, ja hall igapäevsus astus nende asemele. Tiina surus loomusunniliselt last kõvemini rinnale, nagu kardaks ta ka tema kadu.

Jõudnud Lõugu vanasse rehetuppa, mis mõne hea aasta juba aida, põhulao ja küüni kohuseid oli täitnud ja mis nüüd pidi Kadaka rahva eluasemeks saama, süütas Kaarel väikese suitseva lambi põlema: liikusid tumedad varjud, põgenedes tontidena nurkadesse. Istusid pooluimaselt niiskes ja kopitanud ruumis. Laps ärkas magamast, otsis süüa ja, kui ta suhu pistetud rinna leidis tühja olevat, hammustas ta meelepahaga selle verele ning hakkas ise karjuma, nagu oleks keegi temale haiget teinud.

„Kuhu me magama heidame?“ küsis Tiina Kaarilt.

„Eks pea põhku sisse tooma; Lõugu vana andis luba, ma küsisin,“ vastas Kaarel.

Nüüd tuli ka vanadel meelde, et vaja magamis- aseme eest muretseda, ja nad läksid ühes Kaarliga põhku otsima. Lõugu rahvas tuli uusi elanikke vaatama ja naised polnud soola-leibagi unustanud, mida nad nagu häbenedes hoidsid põlle all.

„Eks need kambrid ole ikka vanad; kes teab, kui paljukes nad tühjad talvel jõuavad sooja pidada. Aga noh, võib ju hea korra õlgi ümber panna, eks siis ikka ela,“ rääkis Lõugu vana ja lisas natukese aja pärast:

„Ma tõin teile latri ka, ega teil omal vist ole, palja tulega ikka na õudne reie alla minna.“

Kui Tiina nägi, mis Lõugu naised neile lauale panid, tõusid tal jällegi pisarad silmi. Ka emal ei olnud kerge, kui ta ütles:

„Nüüd pole muud, kui toob üks, toob teine seda ja teist, nagu oleksime mõned vallavaesed.“

„Ei ma mõista enam midagi öelda, seisn ja

vaatan nagu hingetu," tähendas Kaarel. „Olen nii tülpinud, et ei pane enam midagi tähele; kõik oleks nagu unenägu.“

Järgmisel hommikul, kui Lõugu vanamees Kadaka rahvalt küsis, kas nad on juba vallamajas käinud tulikahjust teatamas, ärkas Kaarel nagu unest.

„Ah jah, eks hooned ole ju tulekassas kinnitatud, sealt saab ju raha uute ehitamiseks,“ ütles ta.

„Nojah, andke aga vallamajasse teada, enne kui hilja pole. Pühapäeva hommikul põles, täna on juba kolmas päev. Kui täna üles ei anna, siis on läind, pole hakkamist enam ühtigi,“ rääkis Lõugu peremees.

Vallamajas küsiti Kaarlilt, kas intressid on õigel ajal makstud, millele Kaarel mingit kindlat vastust ei võinud anda.

„Peavad olema, taat pidi talvel seda toimetama, ma pole küll ta käest küsinud,“ ütles ta.

„See on peaasi, sest kui intressid pole õigel ajal tasutud, ei anta tulekassast kopikatki, seletas kirjutaja.

„Nojah, siis nuhtleb hooletus iseennast, nii et teinekord olete targemad,“ kiitis tagantjärele vallavanem.

Kaarel tuli koju, süda täis raskeid mõtteid. Salaaim rõhus rinda. Sellele vaatamata vilksas vahetevahel peast mõtte läbi, kuidas ta tulekassast hea summa raha saab, omad sajad juurde lisab ja tore-dad eluhood üles ehitab. Aga see hõre õhu loss langes rusudeks kokku, niipea kui ta Juhaniga oli rääkinud.

„Ei ma tea intressidest ühtigi, peremees peab niisugused asjad ise toimetama,“ nohises äiapapa.

„Nüüd tema tuleb veel tulekassa intressisid küsima, kui juba aasta varsti möödab; vaat kus mul õige peremees,“ aitas eit kõrvalt.

„Siis on nad maksmata?“ küsis Kaarel, nagu ei usuks ta kuuldud sõnu.

„Siis on nad maksmata...“ osatas eit. „Muidugi maksmata. Kui sa ise pole neid maksnud, kes see siis pidi neid maksma.“

Kaarel istus pingile. Ta pea vajus rinnale, kuid kõhnal näol ei olnud peale väsimuse midagi lugeda. Tiina vaatas hirmunud pilgul; eide silmis näis helki-vat kahjurõõm.

„Aga sa ju lubasid maksta, kui ma võipüttide juurde jäin ja sina linna läksid,“ rääkis Kaarel natukese aja pärast, pead tõstes ja vanamehe poole vaadates.

„Lubasid,“ nohises vanamees nagu osatades.

„Mis sa vallamajast said?“ küsis Tiina.

„Sain seda, et pühi suu puhtaks ja kisu hooned kas või karvupidi maa seest välja,“ vastas Kaarel.

„Eks omad vitsad peksta ikka kõige valusamini,“ ütles eit.

„Mind peksavad teise vitsad, kalli äiapapa vitsad,“ vastas Kaarel.

„See on sulle täiesti paras, et asi niimoodi läks,“ ütles eit, „hakkate ehk nüüd meelt pähe võtma.“

„Juba hakkate jällegi, nagu oleks veel vähe muret ja vaeva,“ rääkis Tiina paluvalt.

Aga Tiina keelust hoolimata kestis sõnasõda veel

hulga aega edasi, ilma et kumbki pool oleks eriti ägedaks saanud.

Tiinaga üksi jäänud, ütles Kaarel:

„Nii siis oleme paljad kui hiidlase püksinööp.“

„Jah, aga eks sul ole veel linnas mõni sada,“ vastas Tiina.

„Ääh, kauaks seda on! Seda hoia hirmuga viimsepäeva tarvis.“

Väike Ats kuulas pärani silmi vanemate juttu pealt. Ja siis korraga naeratas ta, nagu heidaksid isa ja ema nalja.

„Vaata, vaata!“ hüüdis Tiina mehele ja näitas lapse näole. Ja kui ta teda lõua alt oli kõditanud ning poisil uuesti naeruilmel näkku tuli, mängis ka vanemate silmis üürikesekski kerge naeruhelk.

Raske töö ja üldise viletsusega käsikäes käis kodune riid. Elas nagu kaks paari verivaenlasi ühe katuse all, alati teineteise silmil. Ka Kadakal olid nad riielnud, aga seal istusid nad veel ühe laua taha söömagi, kuna praegu polnud enam sedagi.

Kui Kaarel mõni päev pärast Lõugule asumist veskilt setverdi rukkijahu koju tõi, küsis eit:

„Kust meie hakkame nüüd leivajahu saama?“

„Eks te siitsamast kotist võta,“ vastas Kaarel.

„Me oleme teie leivajahu-kotile lootmise pärast juba küllalt vitsutada saand, nüüd on himu sellest otsas,“ ütles eit torkavalt.

„Noh, kui need jahud ei kõlba, siis võtke, kust tahate; minul paremaid teile anda ei ole,“ vastas Kaarel.

„Küllap me varsti näeme, kas on või mitte,“ ähvardas eit. „Meie andsime koha kraamiga teie

kätte ja nõuame nüüd kraami tagasi, võtke kust tahes; ega me ometi teie hooletuse pärast pea nälga kannatama.“

„Aga ema, armas aeg, sa näed ometi isegi, et me paljad oleme nagu teiegi; kust peame siis selle võtma! Rukkid olid juba ilusti aidas ja rehe all kottides, aga mis sealt nüüd veel järel on — midagi! Muud kui pane hambad varna. Seemnest pole tuleval kevadel juttugi, sellegi peab ostma või laenama.“

„Oleme siis meie selles süüdi?“ küsis eit.

„Keegi pole teie süüks ajandki. Aga ka meie pole süüdi. Õnnetus käib ikka mööda inimesi, mitte mööda kive ja kände,“ rääkis Kaarel.

„See nüüd mõni õnnetus sinusugusel mehel,“ pilkas eit. „Lased sajad linnamüüride vahelt lendu ja asjad on jällegi korras; vanad hoidku alt, ärgu tulgu ligigi.“

„Ära muretse, need linna-sajad pean muidugi välja tooma, ei ole ju ainustki õiget vankrit, üks vana logu; regesid pole olemaski, need lendasid kõik vastu taevast.“

„Olgu kuis on, aga mina ei või omast hoopis ilma jääda,“ seletas vanamees. „Koha võite võtta ühes sissemakstud seitsmesaja rublaga, aga koha-kraami nõuan tagasi.“

„Muidugi, seda sa võid. Ja nüüd on õige silmapilk. Aga tead, äiapapa, ma ei näe esimest korda niisukesti vereimejaid, olen palju hullemaid näinud,“ ütles Kaarel surutud vihaga.

Sõna „vereimeja“ ajas eidel silmad püsti pähe.

„Vereimeja!“ hüüdis ta. „Kes on su vereimejad? Kui oma õigust nõuame, siis vereimejad! Aga hea

küll, nüüd nõuan ka koha eest sissemakstud seitse- sada tagasi, siis hakkate ehk aru saama, mis vere- imeja tähendab.“

„Sel korral võite terve koha võtta,“ vastas Kaa- rel. „Koha paberid on ju alles taadi nimel, minul pole seal midagi pistmist. Meie ehitame Tiinaga kuhugi pere krundile väikese sauna, eks me ikka kuidagi ära ela. Kevadel hakkab rabas turbaid löi- kama; saavad saarlased seal süüa, eks siis saa mi- nagi. Või lähme ä’ä linna koguni; nälga me ikka’i sure, kui kätt, jalga liigutame.“

Need sõnad panid vanarahva mõtlema. Mis siis, kui Kaarel tõesti ära läheb?

Aga tõepoolest ei tulnud Kaarlil uneski pähe siit lahkuda. Ta oli maast-madalast põllutööga harju- nud ja pidas seda kõige lõbusamaks ametiks. Kui ta vanadega sõneldes äraminekust juttu tegi, ei seis- nud tal ometi muud silme ees kui aga mustendav ahjuvare ühes rehealuse müüridega. Hobust künni- vaole hingastama jättes, läks ta sagedasti nende juurde, seisis norgus peaga, torkas jalaga mõnda tuhahunnikut või söelepõlenud puunotti, äigas käega mõttes üle näo. Niisugusel korral tuletas ta ise ahervaret meelde: enne kõhn, nüüd veel kõhnem, enne pikk, nüüd nagu veel pikem; käik vankuv, keha ettepoole kõveras, keskelt rihmaga kõvasti kinni- tõmmatud, nagu püütaks näljanäpistusiga vai- gistada. Aga vanad ei teadnud, mis Kaarli hinges pesitses; isegi Tiina ei teadnud viimasel ajal, et Kaa- rel armastas seista oma tuhakspõlenud eluunistuste ees.

Elu ise aga käis oma rada: Kaarel ei saanud

muidu, kui pidi leivajahu-koti pooleks mõõtma ja teise poole vanadele andma, nii et need pidid oma võitu tundma.

V.

Pikkamisi venis sügis oma vihmaste ilmade ja vinguvate tuultega. Eriti tüütavaks sai ta Kadaka Kaarlile, kes liikus, pikk hall kuub vesti peal, olgu kuivaga või vihmaga. Oli kordi, kus tal ep olnud õhtul enam kaenla allgi kuiva kohta. Polnud siis sugugi ime, kui hambad suus lõgisema hakkasid, pea õlanukkide vahele kadus ja valus piste kaelakünnapus torkis.

„Heldene aeg, külm võtab su ära! Nii vähese riidega päev otsa lausa vihma käes, võiks ometi koju tulla,“ hädaldas Tiina mõnikord.

„Kus see külm mu paneb, et ä'ä võtab,“ katsus Kaarel naljatada või ütles ükskõikselt: „Las võtab, saaks viletsusest lahti; mis siit ikka enam loota!“

„Ui aeg, mis sa ikka sedasi räägid,“ noomis Tiina vaikselt, „sa sured ära, mis me siis Atsiga peale hakkame!“

Atsi nimi pani Kaarli alati mõtlema.

„Eks te aga lähe vanade juurde,“ ütles ta kord Tiinale, milles see arvas nagu pilkamist kuulvat.

Ometi ei leotanud Kaarlit ei vihm ega võtnud lõdisemapanev külm, kuigi nad voolisid temast piibuorgi ja tegid ta mõne nädalaga neli-viis aastat vanemaks.

Vankripõlves seisid rehed peksmata, sest halva tee tõttu oli vilja vedamine võimatu. Ka peksid kõik

ise oma rehti, ja nõnda pidi Kaarel lund ja rehetu-
bade vabanemist ootama. Jõudis see aeg kätte, siis
hakkas ta oma vilja kolmes rehetuas korruga kui-
vatama ja peksma. Kõige suuremat kitsikust sünni-
tas inimeste puudus, sest vanad enam tööle ei tul-
nud, nimetades end tudideks. Ei aidanud Kaarli
hea sõna, meelitused ega palvedki. Viimaks sai
mangujal süda täis ja ta ütles:

„Rehele olete vanad ja väetid tulema, aga küllap
te lõuata jaksate. Ammus olid te hinged täis, et teid
ei lastud küllalt rasket tööd teha! Tehke, rühmel-
dage, hängeldage nüüd, saadana hinged, aga ärge
õrisege kodus toanurgas.“

„Kaarel,“ hüüdis Tiina, „mis sa sellepärast pa-
handad, kui nad ei tule! Ega meil ole õigust neid
sundida. Ära sõima isa ja ema.“

„Võtaks meherisu!“ siunas eit. „Hooletusega tar-
vis lasta esiteks maja maha põleda ja nüüd, kui pee-
nike peos, hakata teisi saadana hingedeks sõimama!
Mu tütar oleks võind ennem külatänava ääres kraa-
vis vedelda, kui et ta sinule sai. Aga kes ütles mulle,
et sa niisuke oled... Ah, viks mees ja noor ka
veel! Vanamehe-tola, saab hulgusega tee peal
kokku, ja pole muud kui tule, mul on tütar. Nagu
tütar su käest leiba küsiks...“

Eit hakkas nutma, teadmata, kas viha- või hale-
dusepisaraid, kuna Tiina Kaarlit sõitles, öeldes:

„Kaarel, sa ikka oled nende vanadega nii
väga...“ Lause jäi pooleli ja võimatu oli mõista,
mis nii väga see Kaarel pidi olema.

„Mis siis! Kui asi on hästi, siis olgu ta õieti,“
vastas Kaarel. „Ja ma ütlen, kui te tööle ei tule,“

pöördus ta vanade poole, „ja ainsagi sõna peaksite mulle või Tiinale ütleva, siis hoidke endid! Minu kannatus on otsas.“ Ta tõstis käe, nagu tahaks ta vanadele rusikat näidata.

„Mis sa nüüd nii väga suurustad, ega sa oma toanurgas ole; Lõugu vana armust on sul seegi peavari,“ nohises Juhan.

Seegi riid lõppes, nagu iga „täitsa riid“, — ilma tagajärjeta: vanad reहेle ei tulnud ja Kaarel pidi kaks inimest abiks palkama. Leidus ka neid, kes tegid päeva, kaks muidu. Aga rohkem oli ikka ohkajaid kui aitajaid.

Viletsus oli suur, nii suur, et Tiina Kaarli keelust hoolimata läks õpetaja palvele. See oli vana hall mees. Ta kuulas vaikselt Tiina kurtmist ja aitas sellega, mis tal käepärast oli, — sõnadega. Aga ta ei unustanud ka noomimast. Juba oli tal Kadaka noorte ja vanade vahekord teada ja tema hoidus viimaste poole. Õpetaja rääkis kaastundlikult ja ilusasti, nii ilusasti, et Kadaka noorperenaine ei saanud kuidagi pisaraid tagasi hoida.

Õpetaja rääkis kantslistki Kadaka rahva õnnetusest ja kutsus armsaid õdesid ja vendi õnnetuid aitama. Kuulati tähelepanelikult, otse uudishimuga, ja nii mõnigi taat või eit ohkas. Hea seegi.

Jalg-jalalt, samm-sammult pidi Kadaka rahvas ise kõik raskused võitma. Kõige viletsam lugu oli veistega. Kuhu need panna? Lõppes sellega, et nad terve külma talve pidid reहे all kõnutama. Lamastele muretseti Lõugu lauta ruumi. Vilets oli ka inimeste eluase. Sellest hoolimata, et sügisel vanale majaloksule õled ümber pandi, oskasid tuuled

ja tuisud kui vanad tuttavad temasse ometi sala-
urgaste kaudu teed leida. Aga Kadaka rahvas har-
jus varsti kõigega. Ainult sulane, kelle Kaarel en-
dale abiks oli palganud, nurises külma üle, kuigi ta
kandis alati Kaarlist soojemaid riideid.

Koha intressid jäid tänavu maksmata, uuest
sissemaksust polnud rääkidagi. Aga kevad tõi uut
elu, uut julgust; loodeti head viljakasvu, sest lepad
olid urbades, nii et lust vaadata, maarjapäeva ööd
olid soojad ja paljudest muudest töotavatest märki-
dest teati rääkida.

Kaarlil oli üks selge: Lõugult peab suveks ära
minema, kui tahab Kadaka kohta korralikult pidada,
sest loomi ei saa ju igal õhtul ja hommikul kahe
versta taha lõa otsas talutada, nagu neid ka või-
matu on nii kaugel lüpsmas käia. Aga kuidas seda
teha?

Kaarel sammus ühel pühapäeval Kadakale, et
seal mustade müüride ja palgiotste juures aru pi-
dada. Kui ta Lõugu poole tagasi tuli, oli ta süda
palju kergem: ta oli pääsetee leidnud. Ta tahtis
vanade rehealuse-müüride vahele ulualuse üles lüüa
niihästi inimesile kui ka loomadele. Mõni palgiots
juurde nõutada, mõnikümmend kubu õlgi osta või
laenata, paarsada latitükki, mõni kubu vitsu, kaks-
kolm meest abiks, ja paari nädala pärast on kõik
valmis.

Mõeldud, tehtud. Järgmisel päeval algas kohe
töö. Rehealuse savipõrand tehti sõnnikust puhtaks,
mis minevasest sügisest saadik siin oli seisnud: põ-
randal pidid inimeste jalad käima hakkama. Niipea
kui kirved kopsima ja saed vinguma hakkasid, tun-

dis Kaarel soontes nagu uut elujõudu. Juba tõusid jällegi unistused ja juba plaanitses ta hiilgavail silmil Tiina kuuldes. Ja kui viimaks eluonni õlekatus üle müüride möödaminejatele silma paistis ning nõuks võeti Kadakale tagasi kolida — kõige kraami ja loomadega, oli noorte rõõm kirjeldamatu. Nad unustasid viletsuse, külma ja vanade riiu — see kõik jäi Lõugule maha; ainult nemad, Tiina ja Kaarel, ühes väikese Atsiga, läksid siit minema. Nad tundsid, nagu oleksid nad linnud, kes tulevad kevadeks kaugele maalt tagasi, et siin oma ilusamaid laulusid lõõritada, ilusamaid päevi õnnes mööda saata. Jälle kord tuli Kadakal kevad, kus nähti lilli, kuuldi kaasiku kohisemist ja tehti lahkkel meelel tööd.

„Eks me ole jällegi siin,“ ütles Kaarel Tiinale, kui nad viimse kraaminatukesega pärale jõudsid. On sul ka hea meel?“

„Sa küsid veel!“ vastas Tiina ja pöördus poja poole: „Vaata, Ats, kas tunned seda kohta? Kas mäletad, kui siin põles suur, suur tuli ja sadas vihma, me istusime kolmekesi? Sa karjusid siis, sul oli külm,“ lisas ta natukese aja pärast, vabastades lapse silmi riiete alt. „Aga ei sa tea veel midagi, vahid muidu. Kasva pisut, küll sa siis mõistma hakkad.“

Nad astusid onni. Sülda kaks pikuti, teist niipalju laiuti, ühel pool väravate augu kohal väike neljaruuduline aken, teisel pool madal uks ja savi-põrand, — niisugune oli nende igatsetud eluloss.

„Ta ei olegi ju nii pisike, nagu ta ehitamise ajal paistis,“ rääkis Tiina ümber vaadates.

„Ei ole, siin on meil ruumi küllalt,“ kiitis Kaarel.

„Näe, siia nurka paneme süngi, siin ukse kõrval nurgas seisavad riistad ja muud kolud, söögilaud kesk põrandat, ja me pääseme ise veel igalt poolt läbi käima. Hea, et oleme vanadest eemal, pole seda alatist näaklemist.“

„Jah, hea vagune... Aga kui tuld teeme, eks ta siis ole hull,“ tähendas Tiina.

„Mis hull ta siiski on! Uksed hoiame pärani lahti, eks suits lähe uksest välja, nagu vana toa põlveski. Ja suvel võib kõik suitsud väljas ära teha.“

„Aga mis talvel?“ küsis Tiina.

„Ah talvel? Kas sa siis talveks ka tahad siia jääda? Ma seda pole mõelnudki,“ vastas Kaarel.

„Miks siis mitte? Mis sul Lõugulgi targem on! Siin veel paremgi, kivimüürid varjavad ka oma jagu tuule eest.“

„Tõsi jah! Imelik, et minul see pähe ei tulnud! Sügisel võime ju seinte ja kivimüüride vahe õlgi täis tuupida ja laele virutame hea noosi kõlkaid, siis seisab tuba soe kui pott; ela kui karu pesas.“

Kui nad onnist välja astusid, vaatas Tiina oma mehele otsa ja ütles nukralt:

„Küll oled sa õige selle talvega vanaks jäänd, varsti pea hall.“

„Ja sina?“ küsis Kaarel, kuna ta mõtted nagu hoopis teisel viibisid. „Näe, kui suureks poiss on juba kasvand!“ lisas ta natukese aja pärast.

„Suureks jah,“ naeratas Tiina.

„Küll me suvel soojaga saame jälle nooreks, lohutas Kaarel. „Mul rinnadki sest külmast na haiged, kõhata aga ühtepuhku.“

„Jääd viimaks tiisikusse, vaat siis.“

„Mis seal veel jääda, ma võin juba ollagi.“

„Ää hullu juttu a'a!“ hüüdis Tiina hirmunult. „Enne pole sa sellest sõnagi lausunud, täna alles esimest korda. Aga et sa nüüd hoolet pead ja igas lüpsis janu rõõska piima jood, see on kõige parem rohi.“

„Hakka nüüd sellepärast rõõska piima raiskama, küllap paraneb isegi,“ vastas Kaarel hooletult.

„Kuidas see siis raiskamine on? Ja meil praegu ju piima on. Tõmmik annab mõni neli, viis toopi lüpsis.“

Kaarel jäi mõttesse, nagu arvaks ta järele, kas Tõmmik tõesti annab neli-viis toopi piima lüpsis.

„Mis, pagan, sa ennast veel rohitsed,“ ütles ta siis... „Siin ta nüüd on, see meie peavari: terves kihelkonnas, võib-olla terves maakonnaski pole teist sellesarnast imetegu. Kohamaksud on meil võlgu; tuleb teine talv, kust, hull, sa sealgi nad võtad! jäävad jällegi maksmata. Selle tagajärg on, et koht lähed tervelt tükis mõisa kätte tagasi, ja meie oleme oma seitsmestsajast rublast ilusasti ilma. Aga mine katsu seitsesada korjata — orja pool eluiga. Või kaua me selles onnis tahame suitseda? Ja kuhu paneme talvel loomad? Kuhu vilja, heinad, kõlkad? kuhu terve majakraami? Pole ainustki ulualust. Ehitaks, aga kellest? Puutikkugi oma maa pealt ei saa, kõik osta. Aga kust võtad raha!“

„Noh, aga kui kartulid juhtuvad hästi kasvama, saame kakssada tündrit ära müüa, ja kui saaks poolteist rubla tündrist; muu eest saame ka natukese, eks me siis ikka ela.“

„Seda muidugi, eks me ikka ela. Sest kuhu sa

hingega pääsed. Võiks ju kartuleid hea õnne peale palju maha teha; aga kui nad ei kasva, mis siis? Pühi suu puhtaks. Mul pole muud midagi südame peal, kui et koht läheb mõisa kätte tagasi. Kui võtakski oma rahanatukese linnast välja ja tasuks vanad ja uued intressid ära, ega ma sellega ikkagi kohta mõisa küüsisist päästa: ma ei saa hooneid ilma mõisa abita. See kohakrunt on ju nii hullnigerikult aetud, et sul mitte kusagilt tikku võtta ei ole. Ka haod, terve ahjukütt osta ja vea väljalt kümne, viieteistkümne versta tagant. Maad on käes mis hirmus, aga teha pole temaga midagi — paras kure karjamaa. Kust, pime hull, sa selle raha tahad välja kiskuda, mis tema eest nõutakse! Ega sa muudast ja turbast teda sulatama hakka...“

„Kui poleks tulekahju olnud, eks me siis ikka oleks eland ja pikkamisi tasund ka!“ katsus Tiina kohta kaitseda.

„Tasund... Tõsi! Aga kuidas? Pinguta aina võõrihma! Eks vanad ole eland siin oma eluaja, mis nad siit on saand? Seitsesada — see on kõik. Minul on juba tervis mokas; veel üks niisuke talv, siis pole muud, kui pane kõrvad pea alla ja jäta teid Jumala hooleks.“

„Mis sa ikka sedasi räägid,“ ütles Tiina.

„Kuidas ma pean siis rääkima? Asi on ju sedasi, sa näed isegi. Varsti oleme vanad, ja kus see kõik on, mis me mõtlesime, kui koha endi kätte saime?“

„Ära nüüd enneaegu nii väga hädalda. Teeme tööd ja palume Jumalat, ega me siis ikka nälga sure, lohutas Tiina meest.

Järgmisel pühapäeval tulid vanad Kadakale

noorte uut eluaset vaatama. Nagu pärast selgus, polnud tulemise peapõhjuseks mitte noorte elu-
aseme vaatamine, vaid nad tahtsid Tõmmiku ära
viia, endile võtta.

„Ema, te võtke Kirjak, see noor lehm; ta annab
vähem piima, aga teile kahekesi saab sellest küll.
Kui te Tõmmiku ära viite, siis olen ma korraga pii-
mast kohe lahti,“ rääkis Tiina.

„Ei, mina olen ise Tõmmiku kasvatand ja viin
ta ka ära, mina teisi ei taha; mina ise olen vana,
tema on ka vana — vana vanaga, noor noorega.“

„Mina Tõmmikut ei lase viia, tehke mistahes,
tooge või talitaja,“ ütles Kaarel.

„Nonoh, katsu mul keelata! Ega see sinu
oma ole, sa pea lõuad ja seisa vagane,“ vastas eit.

Kaarel kargas järilt ja vahtis kullisilmil eidele
otsa, kes astus paar sammu tagasi.

„Kaarel, lase olla, ää hakka jälle riidlema, täna
pühapäevne päev,“ rääkis Tiina paluvalt.

See mõjus. Kaarel vaatas natukese aega Tiinale
otsa, siis põrandale, istus viimaks tagasi järile ja
sõnas:

„Võtku minugi pärast... Kui on asjad korras,
siis olgu õieti.“

Eit läks võidurikkalt uksest välja, ilma et head
päevagi oleks ütelnud. Vanamees astus talle nohi-
sedes järele. Vana Tõmmik oli katuse all lõa otsas
kinni; tema raskuse, vanaduse ja pehme soo pärast
ei käinud ta veel karjamaal. Vanad päästsid ta
lõast ja hakkasid minema; eit talutas eest, vana-
mees pidi vitsaga järele lööma. Kui nad ukse eest

mööda läksid, pööras Tõmmik pea ukse poole ja inises.

Seda nähes ja kuuldes Tiina hakkas nutma. Nende „maja valgustaja“ oli läinud. Kaks noort lehma, kes järele jäid, lüpsid kitsede eest; teine oli pealegi veel aher.

„Kurat võtaks!“ kiristas Kaarel läbi hammaste, „nüüd nutad, aga kui ma tahan keelata, siis — las võtta pealegi. Saab näha, mis asja sa ise sööma hakkad! Liha on nii vähe, et sellest saab ainult vaadata ja nuusutada. Piima ei ole; muud kui kali, leib ja sool, sest silku ei jõua osta, need on veel kallimad kui liha.“

„Mis sest keelamisest kasu oleks olnd, ega nemad ikka oma jonni poleks jätt,“ rääkis Tiina.

„Aga mina poleks lasknud viia, las nad oleks lõuand kas või terve päeva siin.“

„Sa ju ise lubasid majakraami neile tagasi anda, siis muidugi loomad ka; sellepärast see ju on,“ selendas Tiina.

„Ega ma siis seda ole öelnd, et ma kõige paremad loomad neile annan ja iseenese nälga jätan,“ vaidles Kaarel vastu.

Samal ajal, kui noored Tõmmiku asja arutasid, astus see eide järele lõa otsas Lõugu poole ja inises aeg-ajalt, nagu kurdaks ta oma vana kodukohta taga.

„Või tema ei taha anda,“ mõnas eit. „No ei tea, mis temal ka anda on, ega see tema lehm ole.“

Inisevale lehmale aga ütles ta: „No mis sa inised, ega ma sind surema vii.“ Vanamehele hüüdis ta:

„Anna nüüd vitsaga talle takka järele, mis amet sul muidu siin on!“

„Mul ei ole ju vitsa,“ vastas vanamees.

„Eks ma ju öelnd sulle, et võta vits kätte. Vana inimene ka nii rumal ja käperdis, ise meesterahvas...“ Eide „palve“ oma nohisejale teiselepoolele venis pikaks.

„Noh, eks sa jäta vahel ka järele,“ sõnas vanamees viimaks ja patsutas lehma käega laudjale.

VI.

Suvi püüdis nähtavasti neid lootusi täita, mis Kadaka rahvas temale pannud. Rukis oli pikk ja paks, tema õitseag kõige parem. Suvivilja orased kasvasid lopsakalt, sinendasid ja tõmbasid lehed keerdu. Noored kartulipealsed kuulutasid rikkalikku saaki.

Kadaka Kaarel rõõmutses, kui ta pühapäeviti oma kätetööd vaatamas käis. Rõõmuga unustas ta, et ta elab viletsas suitsuonnis, et ta loomad seisavad alles lageda taeva all, et koha intressid jäid mineval talvel maksmata, et ta vanadega riidleb ja et need Tõmmiku ära viisid. Ta ei pannud sedagi tähele, et rinnas kõpitses kardetav kõha, muutudes päev-päevalt nagu südikamaks.

„Poeg, kas sa ka tead, kui ilusad viljad meil tänavu on?“ küsis ta vahel rõõmust säravail silmil lapselt, kes vastas „ääh, ääh“ ja oli valmis sülle ronima.

„Ei sa tea veel midagi, va ääh-ääh,“ sõnas Kaa-

rel, kui laps juba ta süles istus ja harvu habemekarvu sõrmitstes.

„Me ehitame endile suure maja, teeme korstna peale, kust suits välja tuleb, kambritele laudpõrandad alla, suured valged aknad ette; näe, siis on meil hea elada,“ rääkis Kaarel lapsele edasi.

„Ääh, ääh,“ kiitis laps isale järele.

„Seal suures majas kasvab Ats ka suureks, pikaks poisiks, paneb püksid jalga ja tuleb ühes minuga väljale kündma; siis künname kahekesi.“

„Ääh, ääh,“ kiitis laps ja haris kõvemini isa habemest kinni, nii et see pidi aietama.

„Aga viimaks viib surm minu ja ema sügavasse kolliauku ja hakkad sina selles suures majas peremeheks.“

„Ääh, ääh,“ kordas laps isa kurbadele mõtetele saateks.

Aga ilutsemiseks polnud Kadaka Kaarlil kuigi palju aega.

Kartulite kõige paremal kasvamise ajal tuli varane külm ja võttis nende pealsed. Kui päike tõusis kõrgemale, muutus terve kartuliväli mustaks. Ainult paaril kõrgemal kohal oli veel haljast näha.

Juba enne kohutavat hommikut oli Kaarel rahutu. Öösi ei tulnud und. Päike oli alles tõusmata, kui ta läks kartuliväljale, nagu tahaks ta oma lähedusega külma eemale tõrjuda. Kuid asjata. Päike muutus juba soojaks, kuid Kaarel seisis ikka veel kartulivälja ääres vaadates ja aru pidades. Veel koduteel pöördus ta paar korda ümber, et pilku hõita mustaks tõmbuyate pealsete poole, nagu ei usuks ta oma silmi.

„Kõik on otsas,“ ütles ta kodus Tiinale, „võid talvel oma suitsukongis nagu karu käppa imeda. Ja koht terve seitsmesajaga läheb mõisa kätte tagasi.“

„Jah, näe, paistab siia ära, mustavad teised. Ma tõmbasin eile ühe pesa üles, nagu sõrmeotsad olid all,“ vastas Tiina.

„Eks seemne saame sügisel ilusasti kätte.“

„Oleks seda teand, poleks neid kevadel niipalju maha teind,“ ütles Tiina.

„Oleks seda teand, poleks kohta kevadel oma kätte võtki; või oleks veel enne seda teand, siis oleks võind ta hoopis vanade käes olla, aga — oleksid põrssal küüned, ta roniks puu otsa.“

Ainukeseks lohutuseks oli, et paari päeva pärast kuuldus igalt poolt hädaldamist — külm võtnud kartulid ära. Kadakal oldi pisut õnnelikum, kui nähti, et teised on niisama õnnetud nagu nemadki.

Kadaka noorte seisukord oli ka vanadele kohe selge ja, et veel midagi päästa, läksid nad ühel sügisepäeval noortelt härjavärssi saama.

„Juba röövlid tulevad jällegi,“ ütles Kaarel Tiinale, kui ta vanu eemalt nägi.

„Kes need tulevad?“ küsis Tiina, nagu ei usuks ta oma kõrvu.

„Röövlid,“ vastas Kaarel.

„Mis sa hullu juttu ajad... röövlid... kust nad tulevad?“

„Teed mööda, eks sa vaata, kui tahad.“

Tiina astus rehealuse müüride varjust välja vaatama. Aga kohe pöördus ta oma talituse juurde tagasi, ilma et ta oleks ainustki sõna lausunud.

„Me tulime vaatama, kuidas te käsi ka käib,“ ütles eit peale teretamist.

„Meie käsi käib väga hästi,“ vastas Kaarel.

„Jah, me nägime seda juba isegi.“

„Mis siis veel küsida või vaadata, kui te juba olete näind.“

„Me tahtsime härjavärsi saada, homme oleks taga siis laadale läind,“ vastas eit.

„Sa oleks võind välja ääres talle kohe oheliku sarvi panna ja ära viia, mis sa sellest minule rääkima tuled.“

„Su süda on ka alati täis, kui me tuleme seda kätte saama, mis sa ise meile lubanud,“ ütles eit.

„Muidugi on täis,“ vastas Kaarel. „Kelle süda ei peaks sihukese asja juures täis saama! Õnnetus tegi meid puupaljaks, aga mis vähegi rahaline asi, see kistakse käte vahelt ära. Nõnda lõpeb viimaks igäühe kannatus. Puudub vähe, siis müün ise kõik ära ja panen plehku, jätan teid kõiki kus seda ja teist: olen tüdind ja väsind surmani.“

Need sõnad andsid eidele otse ihatud rahulduse: noored olid ammuoodatud kitsikuses. Oleksid nad nüüd ainsagi hea sõna raisanud, ennast vanade ees alandanud, siis oleks eit neile küll pika „palve“ pidanud, aga härjavärsi siia jätnud. Kuid Kaarel jäi tummaks, sest ta ei tahtnud, et eit võiks oma heldusest kogu kihelkonnale karjuda ja noortele seda alati meelde tuletada.

„Ei see koer hammusta, kes alati haugub,“ vastas eit Kaarlile. „Aga ei see aita, õigus jääb õigusseks.“

„Teie õigus on koerapiitsa väärt!“ hüüdis Kaa-

rel. „Te olete mu meelest nii halvad, et ma teid nähagi ei taha.“

„Kaarel, millal ma sinu omastele niisukesi sõnu olen öelnud?“ küsis Tiina etteheitvalt.

„Minu omaksed pole sind ka iialgi röövimas käind. Kui nad seda peaksid tegema, siis löö nad kas või rondiga maha, ja ma ütlen — mul on tubli naine.“

„Keda need minu vanemad siis on röövind? Ega nad muidu su käest midagi taha, nad on enne selle sulle and ja tahavad nüüd oma tagasi.“

Eide süda kihvatas rõõmu pärast. Asi oli ometi kord niikaugele jõudnud, nagu ta seda juba ammu oodanud: noored olid ka isekeskis riius.

„Mulle and...“ kordas Kaarel: „Mispärast nad siis just mulle on and ja sinu, oma üksiku tütre, purupaljalt, poolalasti mehele panid? Kohta pole ma ju saand, sest see on ju alles mõisaga võlgu, ja loomad, viljaseemne, terve majakraami tahate tagasi saada. Või pean ma tütre enese eest ka mõni sada välja otsima? Nõuate ehk muidu ka tema tagasi?“

„Kaarel,“ palus Tiina. „Hoidku küll, mis saab meist sel viisil?“

„Ei tea, mis, pime, sa veel niisukese juures karjud,“ hüüdis eit. „Hull, mis hull, vaata, et metsa ei jookse või sedagi onni põlema ei pista. Mõni seda teab, kust see tuli seegi kord lahti läks.“

„Muidugi, te ise pistsite, ega te muidu na hästi teand, et tuli lahti on,“ vastas Kaarel teravalt.

Need sõnad visati kui kuiva kadakapõõsasse. Eit hakkas sõimama, lubas kohtusse kaevata; vanamehe silmad läksid pungi; Tiina pani käed ühes põllega

silme ette ja hakkas nutma; laps, kes murul vässerdas, laskis haledat kisa kuulda.

„Vanamees, lähme võtame härjavärsi ja katsume, et minema saame. Tiina, sa võiks õpetaja juurde minna: ehk see aitab ometi, noomib riivatut.“

„Sa võid ise õpetaja juurde minna ja lasta härjavärsi ära õnnistada, ehk saad siis teisest laadal kõrgemat hinda,“ vastas Kaarel.

Vanad läksid.

„Mis sa tühja nutad, ega see midagi aita. Nad on juba küll võtnud ja võtavad veel,“ rääkis Kaarel.

„Neil on ju selleks ka õigus, sa ise lubasid ju,“ vastas Tiina.

„Sa oled ikka imelik nende õigusega! Muidugi on neil õigus, aga kes neid siis sunnib just tänavu oma õigust nõudma. Ega neil siis na puudus ole, nad saaks ka ilma selleta läbi. Kui nad paar aastat ootaksid, me maksaksime siis muidugi kõik tagasi, rohkemgi veel, kui nad tahvad.“

„Mis sa neist siis sõimad, nagu poleks nad inimesed olemagi. Nad on oma eluaja ausasti ära eland, pole neid kusagilt kurja pealt kinni võetud.“

Sel ajal, kui noored sõnelesid, läksid vanad välja äärde karja juurde, püüdsid härja kinni ja panid talle nõöri sarvi. Vanamees võttis nõöriotsa pihku ja eit pidi järele lööma. Kuid härjaga oli hoopis teine lugu kui vana Tõmmikuga kevadel: härg oli kangekaelne, ei tahtnud järel käia, sest ta oli noor.

„Hoia kõvasti kinni, kuhu see väike pruss mehe käest ikka läheb,“ hüüdis eit vanamehele.

„Näeh, näeh, ole su kurja kaelakünnapud,“ siunas vanamees.

„Kas sa kuulad!“ kärkis eit ja andis härjale vit-saga mööda reisi.

„Ära löö, ära löö,“ keelas vanamees, kui härg sarved tagasi löi ja temaga tuuseldades edasi pistis.

„Hoia aga nõõri otsast kinni, ära seda peost lahti lase, löögu ta kepsu niipalju kui tahab,“ õpetas eit.

„Seisa, seisa! Näeh, näeh! Ole su vaenlase hinge sisse! Küll on aga kaelakünnapud, muud kui läheb aga,“ kirus vanamees.

„Pea ta kinni, mis sa lased tast edasi minna! Oota, ma tulen aitan!“

Eit hakkas vanamehele appi tõttama. Härg aga, kes arvas, et teda jällegi nüpeldama tullakse, tõmbas saba selga, löi eest ja tagant üles ja pistis jooksu, vanameest enesega kaasa kiskudes.

„Pea kinni, ära lahti lase, löö kase taha!“ õpetas eit. Kuid kõik jäi asjatuks — vanamees oli kui takutort oheliku otsas.

„Ennäe mul meherisu, ei saa setusamagi härjaprussi kinni peetud! Anna ikka härjale ja tõmba sulle endale ka paar tulist,“ kirus eit.

Härg löi tralli edasi. Vanamees kukkus viimaks kõhuli, aga hoidis siiski nagu surmahirmus oheliku otsast kinni, õigem — ta ei saanud oheliku otsast lahti, sest see oli ümber käe mässitud.

„Eks sa, pime loom, lase ometi nõõri otsast lah-ti,“ karjus eit, „muidu lohistab sind nagu kaltsu mööda muda järele. Ammu's ma andsin sulle puhta särgi selga, nüüd nagu sõnnikutükk teine, ei saa muud kui pese aga.“

Karjapoiss, kes vanade mängu pealt vaatas, hak-

kas nii magusasti naerma, et tundis kõhus valu ja silmis pisaraid.

„No, mis sa kõkutad seal!“ kärkis eit, kui vana-mees oli ohelikust vabanenud ja härga tasakesi siunas. „Härg tapab vanainimese kas või ära, aga te- mal pole muud kui irvitab hambaid. Tuline kartul sulle lõugade vahele, küll sa siis mõistad oma mo- kad kinni pigistada!“

Aga poiss naeris veel hullemini.

„Vaata, tulen ja tõmban sulle paar tükki ümber kaela! Küll sa siis tead, et sa vanainimest ei naera,“ ähvardas eit kaselatva poisi poole viibutades.

Nad läksid uuesti härga püüdma.

„Jookse, võta oheliku otsast kinni,“ käskis eit vanameest.

„Ei mina saa joosta, kõik kondid valu täis, või hästi käiagi,“ vastas see.

„Mis sa siis meheks oled hakandki, kui sa seda härjavärssigi kätte ei saa. Mina pean vist hakka- ma tema järele jooksmas?“

„Mis sa seal kivi otsas kükitad, kui sa'i tule appi härga püüdma!“ hüüdis eit poisile. See jooksis ja võttiski härja kinni.

„Anna oheliku ots siia; ma tahan talle näidata, kas ta käib järel või mitte,“ ütles eit. „Säh, võta sa see väät, ää muidu seal tuku,“ pöördus ta vana- mehe poole.

Aga ka eidega tegi härg sedasama, mis taadiga. Ta lõi sarved tagasi, viskas eest ja takka üles ning pistis jooksu, nõnda et eit oheliku otsas lipsu lõi ja vanamehe poole karjus:

„Mis sa, pime loom, vahid seal, kui sa mulle appi

ei näe tulla — just kui kammitsas kukk! No, ega saagi appi, tehku härg mind või lõmaks! Seisa! Oh sa pungsil, saadana silmamuna!“

Vanamees jooksis, mis rammetud jalad andsid, aga härg oli kärmem: eit lendas varsti raginal kasepõõsasse, kuna värss rõõmsalt karja hulka tagasi lippas. Poisi suust kostis hele naer. Eit kahmas vanamehe käest kaseladva ja hakkas poisi poole minema.

„Tule siia, ma tahan sind õpetada, et sa vana inimese üle ei irtita. No tule siia!“

Poiss andis päkkadele tuld.

„Ole su roju! Küll sa mulle peosse juhtud, ää sa mõtle!“

Mindi jällegi härga püüdma. Kutsuti poissi, aga see ei tulnud, kartes, et ta eide käest nüpeldada saab. Õnneks astus härg tagumise jalaga nõõrile, ja vanamees ning eit kahmasid üheskoos sellest kinni.

„Mine kahe käest veel!“ kiristasid nad nagu ühest suust, ja see oli vist esimene kord, kus nad kahekesi ühte ja sedasama mõtlesid, kuna muidu eit enne ütles ja alles siis taat mõtles.

„Või mind kasepõõsasse? Küll ma sind ehitan, väänkael, sõrasilm! No, mis sa neist pungitad,“ ja eit andis härjale ühe kibeda vastu nina.

„Näeh, näeh, kussa! Kussa!“ nohises vanamees.

Härjale pandi nõõr ümber nina, nõnda oli teda kergem pidada.

„Tõmba aga hästi kõvasti kinni; küll ta siis teab, mis jooksmine on,“ käskis eit. Vanamees nohises ja venitas; härg ajas silmad veel rohkem pungi.

„Näe, süda täis,“ rääkis eit härja kohta. Aga mis

sa oma südametäiega ikka teed. Sa kasva enne, saa vanaks, pungita siis silmi.“

Hakati minema.

„Hoi sa aga kõvasti kinni, ei ta nüüd enam pääse,“ käskis eit.

Ja tõesti, härg ei pääsenud enam: eit vemmeldas teda ükskõik kui palju, ikkagi käis ta vanamehele järele.

VII.

Vanad olid härjaga oma teed läinud ja ta järgmisel päeval laadal ära müünud. Ja neile tundus, nagu oleksid nad ikka veel Kadaka peremees ja pere-naine. Isekeskis riidlesid nad harva, õigem — eit riidles vanamehega harva. Puudust ei tundnud nad millestki.

Seda viletsam oli noorte elu. Härg oli tänavu ainuke rahaloom, ja sellestki jäid nad ilma. Pealegi ütles Tiina Kaarlile iga kord, kui sellest juttu oli, et vanadel olevat täiesti õigus, kuna Kaarel sellest õigusest kuidagi aru ei tahtnud saada ja vanade kohta inetuid sõnu tarvitas. Aga Tiina arvamist need sõnad ei muutnud, kuigi ta Kaarli viisil kunagi ägedaks ei saanud. Selle asemel vaikis ta ja kuuvas pisaraid. Tiina oli loomult isa tütar, aga lisana peitus temas naiselikku põikpeasust, järeleandmatust, kangekaelsust, mis poeb süütu kannataja näo taha varju.

Ta ei saanud millestki vaimustatud, ei oodanud midagi ennekuulmatut, unistuseväärilist. Samuti ei suutnud teda ka kõige raskem saatusehoop ajada

meelt heitma, käsi rüppe laskma, nagu oleks igasugune eluvõimalus kadunud. Ta pidas kõigele visalt vastu ja armastas samasuguse visadusega oma kodukohta. Ta oli valmis kõike kannatama, igasugust vaeva nägema, laske teda aga Kadakal elada. Nõnda oli ta Kaarlile, kes alati unistas — õnnest või õnnestusest, ükskõik — alati nagu midagi ennenägematut ootas ja oodatavale kas või ummisjalu vastu tõttas, vastandiks, tasakaaluks, teda tagasi hoides, rahustades ja raskeil silmapilgel julgustades, elustades. Sellele vaatamata kipub Kaarli nagu ikka ükskõiksemaks, pilk tuimemaks muutuma. Sest ta näeb, kuidas vanad esiti Tõmmiku, siis härja ära viivad ja kuidas Tiina, tema naine, ikka enam hakkab vanade poole hoiduma. Ta näeb haljendavat kartulipõldu ja siis seda hirmsat hommikut, kus kõik muutus mustaks. Ta näeb ilusat suvivilja, aga kõrvus kumisevad sõnad: „Miks sa tegid kartuleid nii palju maha? Ainult kolm seemet!“ Ta näeb, et ilus suveaeg jõuab mööda, aga loodetud tervise paranemine on jäänud tulemata: köhatamine läheb sagedamaks, ja jällegi seisab pikk talv ukse ees; see tuleb uute raskustega ja muredega.

„Kuhu me talveks läheme?“ küsis Kaarel kord sügisel.

„Kas me siis siia ei jää?“ küsis Tiina vastu.

„Aga kuhu me loomad paneme?“

Selle peale ei teadnud Tiina midagi vastata.

„Pole muud, kui kolime suvekorterist ära Lõugule talvekorterisse hambaid lõgistama, paremat nõu üle ei jää,“ jätkas Kaarel, kuna tal enesel tuli elavalt meelde, mis see õieti tähendab — Lõugule talve-

korterisse minna: see oleks vanadega jälle ühe katuse alla elama asuda ja päevast päeva nägelda.

„Mina ei tahaks mingi hinna eest siit ära minna, siin on nii hea,“ ütles Tiina.

„Aga kuhu paneme loomad?“ kordas Kaarel oma küsimust.

„See ta on, kuhu need panna?... Mis siis muud, eks lähme aga sinna,“ lausus Tiina viimaks alistunult.

Ja Kaarel läks Lõugu vanale ütlema, et nad talveks jällegi tahaksid nende poole tulla.

Vana Mari oli Kaarli käiku tähele pannud ja kohe ruttas ta Lõugu perenaiselt järele pärima, miks Kaarel neil käinud.

„Tahvad jällegi talveks teile seltsiks tulla, külm võtab teid, kahte vana, muidu ära,“ vastas perenaine.

„Või juba tagasi,“ lausus eit. „Tulgu aga pealegi, ei mina neid karda, eks neid ole ennegi nähtud.“

„Mis neist karta, iseomad, ega nad võõrad ole.“

Õhtupoolikul läksid noored Lõugule. Nad arvasid juba ette, et vanadega kohe sõnavahetust tuleb. Nõnda see oligi. Vaevalt sai Kaarel jala tuppä tōsta, kui eit ütles:

„Küll kirud neid vanu maapõhja, ütled, et ei või neid silma otsaski kannatada, aga eemal neist ka ei seisa, järjest tarvis nende kaelal tallata.“ Tiinaga, kes juba varemalt tuppä oli tulnud, näis eit leppivat, sest see hakkas viimasel ajal Kaarlile juba vastu ja seisis vanade eest.

„Kui vanad meile rahu ei anna, mistarvis siis

meie neilegi peame rahu andma," vastas Kaarel ämmale.

„Me ei ole ju teid tervel suvel rohkem vaatamas käind kui ainult kaks korda," ütles eit.

„Ja olite muidugi rõõmsad, et mõlemal korral midagi näppu puutus. Oleks te sel kombel meid sagedamini vaatamas käind, siis oleks pidand küll ammuigi nööri kaela tõmbama," rääkis Kaarel.

„Noh, kes sind keelab! Võid ju praegugi tõmata, ega aeg hiljaks ole jäänd; sul ju alles hing sees, maksab küll nööri raisata.“

Ja kui Kaarel kõhides pingile istus, lisas eit juurde:

„Rögise, rögise, küllap saad ilma nööritagi teise ilma.“

„Seda ma isegi arvan, sellepärast olengi veel nii kaua järel," vastas Kaarel kurva tõsidusega.

Tiina näis mehe näoilmet mõistvat ja ta hüüdis pisarsilmil „Kaarel!“ Poeg, kes ta süles istus, vaatas kordamööda kõigile otsa, jäi pilguga ema näole peatuma ja ta huuled kiskusid kõveraks.

„Sa oled nagu mõni titeke, juba tõnnid jällegi," hakkas ema Tiinat sõnuma: „Ma oleksin rõõmus ja annaksin igale sandile kiriku ukse suus kolm kopikat, kui ma sihukesest mehest lahti saaks.“

„Aga mis sa siis annaksid, kui sa sihukesest väimehest lahti saaks?“ küsis Kaarel.

„Mis tühja eest anda!“

„Aga kui ta elama jääb?“ päris Kaarel.

„Kaarel, jäta järele," palus Tiina.

„Kui ta elama jääb... Ega ta mõni loom ole,

kellele rondiga võib otsa anda, millal aga tahad," ütles eit.

„Nojah, ta ise pole loom, aga temal on loomi; sellepärast on väga hea, kui ta edasi elab,“ pilkas Kaarel ja tõusis pingilt, et Kadakale minna asjade järele.

Esimestel päevadel olid noored oma elukorteri sisseseadmise kallal ametis. Kambratele pandi jällegi õled ümber. Tänavu olid need juba noorte endi omad. Loomade asemed tehti rehe alla: otsiti ja parandati lõõgu, tehti aedu, kanti sõimi ja taoti varnu seina sisse.

Suvivilja rehed ootasid, nagu mullugi, lumeteed. Jõudis see kätte, siis hakati neid jällegi kahes, kolmes toas korruga kuivatama, nõnda et peale rehepeksmise, tuulamise, põhu- ja viljaveo muuks toimetuseks aega üle ei jäänud. Alatine tolm andis Kaarli kõhale erilist hoogu, mattis ta hinge. Sage-dasti, kui ta palavast toast rehe alla läks kõlkaid võtma ja pahmast ümber pöörama, ainult kuuehilpu higise särgi peale visates, tundis ta, kuidas külm mööda särgialust edasi puges ja uue jõuga rinda kinni hakkas. Kaarel teadis, et see halba teeb, aga ta ei pannud seda tähelegi, oli nagu eriti rahul, et see nõnda oli.

Pärast niisugust külmetust Kaarel tundis end teisel hommikul ikka poolhaigena ja kõhimine sünnitas rinnas valu.

„Mu rinnad täna na haiged, pole hea ühtigi,“ ütles ta Tiinale.

„Hoidku sind ka!“ vastas see. „Ma küll kinnitan sulle, et sa ei pea palja kuue väel palavast toast

külma rehe alla minema, aga ega sa siis kuula, sa just kui otsid seda külmetust.“

Kaarel ei püüdnud end etteheidete vastu kaitseda, sest ta teadis väga hästi, et naisel on õigus. Aga ta ei jätnud ka kurtmist, et rind teeb haiget. Ühel niisugusel juhul Tiina tõi pisarsilmil oma ainukese villase rätiku, et mees paneks ta enesele kaela.

„Seda ma küll ei tee,“ ütles Kaarel. „Mis sa siis endale pähe paned, kui sa kuhugi tahad minna.“

„Eks me osta kas või mõne uue, kui muidu ei saa; aga sina pane see endale kaela ümber, see on hea pehme ja soe. Terve talv on ees; kui sa sedasi ennast ühtepuhku külmetad, siis pole sind tuleval kevadel enam olemas. Mina siin toa ümber saan ikka läbi.“

Kaarel viivitas rätiku võtmisega.

„Pane ta nüüd kaela! Su tervis on ju ometi kallim kui see villane rätikutükk. Tervist raha eest ei saa, aga rätikut saab.“

Ja ta pani rätiku oma käega mehele ümber kaela.

„Milleks pakkuda, kui ei taha,“ ütles ema Tiinale, kui Kaarel oli juba välja läinud. „Las käia palja kõriga! Kellel sest häda! Küllap ise pärast kahetseb! Just kui pisikest titte topi riidesse, aga ise juba lapse isa.“

„Mis sa siis teed temaga, kui ta sihuke on! Lase siis teda just paljalt välja, rögiseb teine muidugi,“ vastas Tiina.

„Kelle süü, oma süü! Kes käsib niisugune tola olla! Eks igaüks võiks paljalt välja joosta, aga mistarvis siis inimesel mõistus on? Loom läheb ka tuule ja vihmaga pöõsa varju, aga mees ei märka.“

Kuni jõuluni ei sündinud midagi iseäralikku, kui ei taha selleks nägemist pidada, mis kestis vanade ja noorte, õigem eide ja Kaarli vahel peaaegu vahet pidamata edasi, kuna vanamees etendas pealtkuulaja, Tiina lepitaja osa. Aga eriti ägedaks ei saanud kummalgi pool. Näis, nagu kogutaks pikkamisi sappi, et siis järsku seda teineteise peale välja kallata. Ja see silmapilk tuli, pealegi veel jõulu-laupäeval, kui eit tegi pühadeks sepikut, kuna väike Ats kippus taigna kallale torkima. Eit võttis tal käest kinni ja viskas ta minema.

„Mine, lase enne isal oma käed puhtaks pesta; need kui seajalad sul otsas,“ ütles ta ise.

Laps kukkus põrandale maha ja hakkas nutma.

„Tule ää, tõuse üles! Mis nad tegid mu pisi-pojale!“ rääkis Tiina lapsele ja aitas ta jalule.

„Mis asja sa sest lapsest loobid, ega ta mõni puutükk ole!“ ütles Kaarel ärritatult ämmale.

„Eks sa korja ta siis ära! Mis sa lased tast oma mustade kätega siia käperdama tulla,“ vastas eit.

„Sa ise oled must nagu ahjuots, puht vanapagana vanamoor,“ ütles Kaarel, kuna tal endal tõusis veri näkku ja silmad lõid kilama.

See oli esimene kord, kus sõnavahetus tõusis lapse pärast, ja Kaarlile tundus, nagu oleks eit oma käed tema enda külge pistnud.

Tiina vaatas etteheitval pilgul Kaarli otsa. See ärritas teda veel rohkem ja ta ei leidnud küllalt teravaid sõnu, mis ta oleks tahtnud eidele näkku pilduda.

„Häbene oma suud kallil jõulu-laupäeval,“ ütles

eit ja lisis vähe aja pärast juurde: „Aga või siis hullul aru on.“

„Sa ise oled hull, ega sa muidu lapse kallale jookse!“ karjus Kaarel.

„Vaata, kui peksan su kõigi leibadega toast välja; siis näed, mis hull on. Kui ma hull olen, siis pead hullu kartma, sa hernehirmutis!“

Ta tõusis istmelt, nagu tahaks ta eide kallale minna.

„Kaarel, mis sul täna arus on!“ rääkis Tiina ta ette astudes. „Mis sest siis oli, et ta lapse ära ajas ja et laps nutma hakkas?“

„Mis, kurat, see siis on? Ühelt ja teiselt poolt!“ karjus Kaarel. „Lehmi ega härgi enam võtta pole, oodatakse suve; siis muud kui last nottima! Viimaks on mu oma ninas kinni! Sina oled niisamasugune, jooksed ema järel, nagu tahaks sa veel rinda saada. Ma olen teist nii tüdind, et ma kas või kõik südametäiega maha löön. Nagu oleks ma teie sööt! Vanamees, see nohiseb ja jõllitab silmi nagu mõni tige härg, eit on oma kihvadega järjest su küljes kinni, aga tütar, see hoiab sind sabast tagasi, et emal hea närida oleks. Mis, pagan, te must siia võtsite, kui muud ei mõista teha, aina susiseda! Ma ütlen veel kord: tänasest päevast saadik, kui te oma norimist ei jäta, ei löö mina enam risti ette, tulgu mis tuleb; kuniks minulgi elu!“

Rääkimise ajal oli tal veri näost ära valgunud, ainult kummalgi palgenukil säras helendav punane roos, kuna silmis kiirgas palavikuläige.

Tiina vaatas hirmunult mehe otsa: niisugusena

polnud ta teda veel kunagi näinud. Ka eit näis pisut kohkuvat. Ta vastas tagasihoitud häälel:

„Nonoh, ää lõhki mine südametäiega! Ela ometi uueaastanigi, jõulud üle.“

„Mis tal nüüd on?“ näis vanamehe imestuv pilk küsivat.

Aga Kaarli vihahoog läks üle. Ta istus pingile ja ei rääkinud enam sõnagi. Ka eit jäi vakka, mis oli kuulmatu nähtus. Öhtul tundis Kaarel rinnas nagu eriti haiget tegevat ja söögiisu oli kadunud.

„Mis sul viga on?“ küsis Tiina, kui ta öhtul söömakutsumise juures Kaarlilt vastuse sai, et ta süüa ei tahtvat.

„Mul pole midagi viga,“ vastas see, „ainult süüa ei taha.“

„Eks sa tule võta ometi natukenegi hingepidet! Kuidas sa siis tühja kõhuga jõuluõhtul magama lähed!“ Tiina seisis aseme ees, aga et Kaarel midagi ei vastanud, siis küsis ta tasakesi, nii et vanad ei oleks pidanud kuulma:

„Sa jäid vist tänasest vihastamisest haigeks; ma pole sind niimoodi iialgi näind, sa olid päris hirmus kohe. Ma mõtlesin, et sa ikka lähedki nüüd ema kallale; tõusin hirmuga toolilt üles. Vana inimese asja nüüd — puutus last; mis see talle siis na tegi! mis sa sellepärast nii hirmus vihastad!“

„Ah, nad on mu nii ära tüüdanud, et ma neid, sind, ka iseennast enam näha ei taha,“ vastas Kaarel nõnda, et see ka tagakambrisse vanarahva kõrvu võis kosta.

„Ää na kõvasti räägi, kostab nende kätte ära,“ keelas Tiina.

„Kostku, ega ma neid ometi kardä,“ vastas Kaarel.

„Mis sa nüüd ikka sedasi teed... Sa ütlesid, et sa mind ka ei salli. Mis siis mina sulle kurja olen teind? Ma vahel keelan sind, kardan, et ei tea, mis sellest kõigest välja tuleb; ää sellepärast vihastu.“

„Keela, aga ää seisa nende eest, kus nad meid kui ussi aia alla taga kiusavad,“ vastas Kaarel.

„Noh, ehk tuled, võtad natuke vorsti või midagi,“ ütles Tiina lõpuks.

„Eks ma siis tule pealegi, ega sa enne rahule jäta,“ vastas Kaarel ja tõusis asemelt.

Peale sööki ütles eit üle ukse eeskambrisse:

„Noh, Tiina, kas tuled ka seiapoole? Ma tahtsin natuke lugeda, kiriku me muidugi ei läind.“

Tiina järgnes ema kutsele ja nõnda jäi Kaarel ühes sulasega eeskambrisse; neid palvele ei kutsutud ja iseendid pakkuma minna nad ei tahtnud.

„Sa oleks võind seda enne sööki teha, see oleks nagu sündsam olnd,“ ütles Tiina emale.

„Mul ei tulnd meelde, kõht oli kangesti tühi; aga eks see ole ükskõik, millal loetakse,“ vastas ema.

Tõepoolest polnud eidel lugemine peaasi, vaid see, mis ta lugemisega tahtis saavutada. Mineval aastal olid noored tagakambris elanud, aga tänavu olid vanad nende mulluse asukoha endile võtnud. Kui nüüd eit Tiina enda poole kutsus, siis tahtis ta Kaarlile märku anda, et tema on sulasega ühele pulgale asetatud: pererahvas loeb tagakambris palvet, aga tema istub eeskambris. Pealegi tundis eit palvet lugedes ja lauldes enese palju parema olevat

Kaarlist, kes sulasega juttu vestis ja kallist jõulu-
õhtut nagu mikski ei pannud.

„Eks üks või vahelt lahti olla,“ ütles Tiina, kui
ema selle tema järel kinni pani.

„Mistarvis ta lahti peab olema!“ vastas eit. „Ega
need seal ometi midagi kuulda taha; või kui nad
tahvad, üks nad siis või ka siia tulla.“ Eit istus laua
äärde, võttis raamatu ja hakkas laulusõna ette üt-
lema. Nad laulsid Tiinaga kahekesi, sest vanamees
ei paotanud kunagi oma suud laulmiseks.

Sai aga eit lugema hakanud, kostis tema tasase
mõmina sekka peagi magus ja mahe norin vana-
mehe ninast. Eit tõstis silmad raamatult ja ütles
Tiinale:

„Torka teda, et ta üles ärkaks. Mis ta, pime
loom, noriseb seal! Ei lase lugeda.“ Tiina täitis
käsku. Vanamees tõstis pea pisut kõrgemale ja näis
kuulavat. Varsti aga langes ta uuesti kõssi, aga
nüüd kostis ainult nohin. Eit luges edasi ja jättis
vanamehe rahule, sest ta teadis juba ammu, et
temale on lugemine sedasama, mis lapsele kiiguta-
mine.

Esimese püha hommikul pakkus eit ennast Tii-
nale loomatalitajaks, kui ta ehk tahaks kirikusse
minna. Aga Kaarel kaebas tervise ja külma üle, sel-
lepärast jäädi koju, sest sulase kõrval ei tahtnud
Tiina kirikusse sõita. Eit tundis enese puudutatud
olevat: tema pakkus ennast neile abiks, ja Kaarel
lükkas tema pakkumise tagasi.

Teisel pühäl läksid vanad kirikusse. Kui nad
õhtul koju tulid, ütles eit:

„Mõnedel on õige hea põli: pole tarvis kiriku

minna ega kedagi, muud kui maga ja aja jalgu seinale.“

„Teistel aga selle-eest pole muud tööd ega muret kui kirikus käia ja riielda,“ vastas Kaarel.

„Küllap ühed riidleivad ja paluvad seda andeks, teised aga riidleivad ja magavad,“ ütles eit.

„Nojah, ühed magavad ja riidleivad, teised käivad kirikus ja riidleivad.“

„Ega kirikuskäimine kedagi riidu aja.“

„Magamine ka mitte.“

Nõnda lõppes riid, mis pühade laupäeval oli alanud. Aga vaikne vihatuluke hingitses vahet pidamata sügavas südamepõhjas, nagu hõõguv süsi kolde tuha all.

VIII.

Niipea kui päevad kukesammu pikemaks läksid ja päike ennast näitama hakkas, ärkas Kadaka Kaarli rinnas nagu uus elujõud, olgugi et rinnahai-
gus kardetavaks tiisikuseks näis muutuvat.

Nagu varemalt, samuti ei teinud Kaarel ka nüüd tema tagasitõrjumiseks midagi. Selle asemel mõtles ta töötegemisele ja valmistas ilusaid tulevikuplaane, nagu poleks tal oma seisukorrast aimugi. Ta oli kaua oma pead murdnud, mis kohaga peale hakata, kuidas jälle hooned saada, et võimalik oleks elada. Kui ta mõtles, et ka tänavu jäävad koha intressid maksmata, siis oli tal selge, et omal jõul hoonete ehitamisest juttugi ei võinud olla. Sellepärast läks ta lõpuks mõisa parunihärra jutule: ta tahtis sellelt abi paluda.

„Jah, miks ei, aga las vana Juhan tuleb mõisa ja müüb mulle koha tagasi,“ vastas parun.

Koduteel oli Kaarli pea kõige raskemaid mõtteid täis. Ta pidi koha, mille eest oli seitsesada rubla ära makstud, mõisale tagasi andma ja uuesti rentnikuks hakkama. Millal toibub ta uuesti, et võiks teist korda kohaostmisega õnne katsuda? Aga tuleksid kui head vilja-aastad? Teed palju kartuleid maha ja külm võtab pealsed ära? Loomad lähevad hästi korda...? ja vanad viivad nad ära? Kui kaua pidid õnnetused nende kannul käima ja kui kaua võisid vanad nende elu mõruks teha? Sellele pidi ju ometi kord lõpp tulema.

Kodu ütles ta vanamehele, et parun käskinud teda homme mõisa tulla. Juhan tõstis seda kuuldes pead ja vaatas uudishimulikult väimehele otsa. Mis pidi parunil temaga tegemist olema?

„Või mõisa? Ma’p mäletagi, millal ma viimaks seal käisin... Mm... mõisa! Mis seal siis lahti on? Homme... Või siis juba homme?...“

Vanamees nohises peaaegu üksisõnu enesele habemesse ja ikka kordusid sõnad „parun“ ja „mõis“.

„Seda ta käis täna seal otsimas,“ ütles eit pärast vanamehele. „Hakka nüüd selle kange külmaga mõisa minema. No ei tea, mis sinna minna; ega sina pere-mehe ole, eks Kaarel ise oska oma asju õiendada... Aga eks sa pea siiski minema, ega vastu tohi panna; kes seda teab, mis seal on. Kaarel muidugi teab küll, aga kes tema käest tohib küsima minna.“

„Eks ma ise homme näe, kuule,“ venitas vanamees. „Või parun kohe ise?... Eks ta ole jah, näe,

kohapaberid ju alles minu nimel,“ sõnas ta natukese mõtlemise järel.

Teisel päeval, kui ta mõisast tagasi tuli, ütles ta esimeseks kohe eidele:

„Noh, nüüd on me higi ja vaev kõik vastu maad visatud.“

Nende sõnadega istus ta nohisedes järile.

„Mis sul vastu maad on visatud?“ küsis eit.

„Meie eluaegne higi ja vaev — meie seitsesada rubla.“

„Soo-oh, või läind! Eks see ole jällegi Kaarli tarkus. Seda ta eile seal mõisas sepitsemas käis. Ma ütlen, mis loll, see loll; temale ei pane enam keegi meeletuhka pähe...“

Kui eit oli juba küllalt Kaarlit sajanud, küsis ta vanamehelt:

„Mis see parunihärra siis ütles?“

„Ütles, et ma koha temale tagasi müüks, siis ehitab ta Kadakale uued hooned. Kaarel käind eile sellepärast mõisas.“

„Mis sina ütlesid?“

„Ma ütlesin, et eks parunihärra või võtta, kui tahab, tema käest ma ta ju ostsin; mis mina, vana inime, taga enam nüüd teen.“

„Nojah, las võtta; ega meil sest häda ole, kui Kaarel sellega rahul on,“ seletas eit natukese mõtlemise järel. „Aga ärgu siis pärast karjugu, et ta meie käest pole midagi saand. Meie oleme oma seitsesada and, aga kui ta ise selle parunile tagasi kingib, pole meie süü. Ma ütlesin sulle juba ammu, et küll sa näed, mis sellest kõik välja tuleb, kui sa koha Kaarli kätte annad; nüüd on see käes. Mis sest siis

nüüd kasu on, et me koha ära ostame! Jälle on ta mõisa oma, muud kui hakka uuesti rentnikuks.“

„Jah, mokas,“ sõnas vanamees.

Õhtul, kui Kaarel koju tuli, oli tal esimene asi vanamehelt järele küsida, mis see mõisas saanud.

„Mis ma sain,“ vastas see, „lubasin koha mõisale tagasi, seda sain. Näeh, parun ütles, et sa selle pärast eile seal käind.“

„Keda see siis muud ikka üle jääb! Kaua me teise hageriku nurgas kõnutame! Kaks talve oleme juba siin kõverdanud ja hambaid lõgistanud. Mingu see seitsesada rubla vett vedama, aga ilma eluhoo- neta ka elatud ei saa,“ rääkis Kaarel.

„Eks teil ole ikka hea,“ rääkis eit pilkavalt „mõis ehitab uued kambriid üles, teeb suured valged aknad ette ja laudpõrandad alla; elate nagu seitsmendas taevas suure Jumala selja taga. Meie, vanad, peame aga ikka siin või kusagil mujal teise toa nurgas läbi ajama, kuni surm meid ükskord ära korjab. Me ju ei oska seal valgetes kambrites laudpõrandatega midagi peale hakata!“

Et keegi neid sõnu tähele ei pannud, tundis eit enese puudutatuna ja ta hakkas uuesti:

„Jah, või siis need nooredki kõik na targad on, et mõistavad teiste tahtmise järgi uutes kambrites elada; küllap on neilegi palju ütlemist ja õpetamist, muud kui kuula aina. Aga ei minusugust vana inimest küll enam ükski targaks tee; loll ma olen ja lolli surma ma suren.“

Aga ka need sõnad ei avaldanud mõju. Eide süda kihvatas. Ta mõtles midagi uut välja.

„Eks sa siis maksa meilegi, vanadele, kõik tagasi,

mis sa lubasid, kui uued kambrid valmis saavad,“ pöördus ta Kaarli poole.

„Suvel hakkavad teil muidugi jälle röövkäigud,“ vastas Kaarel.

Eit oli rahul: ta sõnad olid mõjunud, riiu ots oli käes. Juba ammu oli ta seda püüdnud, aga ikka lipsas ta peost ära. Ometi viimaks! Ja eit korrutas ning korrutas, alates Kaarli kosjadega ja lõpetades viimase jõulu-laupäevaga. Kaarel vastas harva, nagu püüaks ta ainult vahemärkusi teha. Aga mis pagana pärast ei võta ta tuld? Seda ootab eit. Nõnda tunneks ta oma sõnade mõju, tunneks liikmeis seda imelikku surinat, mida sünnitab ärritus ja mis on kui pipranaps või külmunud jõhvika-iva hamba all: kibe — ajab pead raputama, hapu — paneb suud matsutama.

Mõne nädala pärast olid Kadaka asjad jälle endises seisukorras: koht oli mõisa kätte tagasi läinud ja Kaarel pidi kevadel rentnikuks hakkama. Parun lubas uued lahedad hooned üles ehitada ja eeltöödega tehti kohe algust. Palgid valgusid kui putked Kadakale hunnikusse, nagu oleks mõni jumalik suu „saagu“ ütelnud.

Seda nähes Kaarel pidi tahes-tahtmata naerutama. Ja nüüd olid tal ainult uued hooned mõttes. Harva tuli talle koht ise meelde. Ja nagu loomulikult mõistetavaks pidas ta, et rentniku-päevad on ainult lühike ülemineku-ajajärk.

„Mu süda on nüüd nagu palju kergem, et ometi jälle lootust on oma toanurka saada,“ ütles ta kord Tiinale.

„Eks ta ole küll hea, aga nüüd peame jälle rentnikuks hakkama,“ vastas see.

„Aga teisiti polnud ju võimalik.“

Eit hakkas vahele rääkima ja viis jutu seitsmesajale rublale. Üldse oli tal viimasel ajal viisiks noori isekeskis mitte rääkida lasta, vaid ikka oma nina vahele pista. Kaarli meele tegi see alati hapuks. Ta pigistas hambad kokku ja kannatas, lootes, et talv läheb varsti mööda ja nemad pääsevad vanade seltsist.

IX.

Juba neljas kevad Kadaka noore rahva elus: esimesel pidasid nad pulmi, teisel said nad koha oma kätte ja kolmandal asusid nad suitsuonni, mis lömitas nagu häbenedes rehealuse müüride vahel. Tänavune kevad tundus hoopis omapärasena, vähemalt Kadaka noortele. Paistis päike, aga ta nagu poleks soojendanud; laulsid linnud, aga nad nagu poleks rõõmustanud; jõgi nagu kiirgas vähem, männid olid turbaaukude taga rabas nagu veel rässakamaks ja üksiklasemaks muutunud; isegi väljamägi tundus madalamana. Missugune rõõm oli täitnud noorte rinda, kui nad mineval kevadel oma suitsuonni asusid, aga tänavu oli kõik kadunud: Kaarel unistas ainult uutest eluhoonetest ja isegi Tiina kaebas, et suits söövat silmad ära.

„Kannata veel paar kuud, siis oleme suitsunutust lahti,“ ütles Kaarel kord, istus madalale järile ja hakkas läkastama.

„Küll oled sina oma rindadega hädas,“ pöördus Tiina Kaarli poole. „Ei tea, kas peaks õige tohtri

juurde minema või... Ja kuidas sa oled ära lõppenud, päris surmakutsar kohe.“

„Ega see täna esimest päeva ole?“ vastas Kaarel.

„Ikka — ega see esimest päeva ole. Ma kuulsin seda juba mineval sügisel — mäletad, kui ma sulle oma villase rätiku kaela andsin, sa ei tahtnud veel võtta. Oled ju ise ka hooletu, just kui otsid otsa.“

Kaarli huuled liikusid, nagu tekiks seal naeratus.

„Naerad aga, just kui tahaks mind kiusata,“ ütles Tiina etteheitvalt, kuna endal juba pisarad silma tulid.

„Jah, mis teha! kes selle surma vastu ikka midagi võib! Ja eks ta ole ükspuha, kas aasta hiljem või varem. Me oleme ju ka eland — näe, suur poeg sul juba põlvedel. Küll tema sind kord minu asemel aitab.“

„Ei tea, kellele sa neid uusi kambreid lased ehitada, kui sul endal hing lõngaga kaelas,“ ütles Tiina natukese aja pärast.

„Ega siis surma või ootama jääda. Kuigi mina täna-homme siit lähen, ega sellepärast terve ilm ot-sas ole: sina, Ats ja vanad jääte järele.“

„Ääh, vanad nüüd, või nemad ikka enam siia tulevad.“

„Kuhu nad siis lähevad... Me räägime, nagu oleks mu tund juba teada,“ ütles Kaarel vähese vaikimise järel naeratades ja hakkas jällegi kõhima. „Mis see natukene kõha tähendab! Ma võin teist kõigist kauem elada, võin veel oma lapselapsi näha. Ma ise pole ilmaski surma peale mõtelnud; ainult kui sina räägid, siis tuleb meelde.“

„Kes seda nüüd võib ette teada, aga mul na hirm, kui ma su kõhimist kuulen,“ ütles Tiina kergendatud südamega.

„Köhast võin ma ju lahti saada; las ehitame endile uued kambrid, korsten peale, et suitsu enam sisse ei tule; talvel seisavad hästi soojad, küllap siis paranen.“ —

Põllutööga oli juba ammu peale hakatud, kui ehitusmeister töölistega Kadakale ilmus. Missuguse õnnelikult naeratava näoga Kaarel ehituse algust vaatles! Ta poleks tahtnud meeste juurest ära minagi. Kuid ka teda ennast ootas kibe töö. Põlluharimise kõrval pidi ta niipalju kive koju muretsema, kui neid seinaaluste jaoks tarvis läks. Mõis oli pealegi nende kivide eest erilist tasu lubanud, nii et oli kahekordset tulu loota: põld saab puhtaks ja töö eest makstakse ka veel. Ja et meister lubas kõik hooned jaanipäevaks valmis teha, kui aga materjal käepärast oleks, siis tahtis Kaarel hoolt kanda, et töö tema süü pärast seisma ei jääks.

Nõnda siis kasutas Kaarel iga vähematki silmapilku, et kesal kive kaaluda, suurematele tuld otsa tehes, et neid lõhki põletada. Aga mine jõua oodata, millal tuli kivi lõhki ajab! Palju hoopsam on tast suure vasaraga jagu saada: pole muud kui kõmmuta soojale kivile pihta, küll ta järele annab.

Juba kivikaalumisel oli Kaarel tundnud, et see rinnale mõjub, aga vasaraga virutamine oli veel hullem. Iga hoop, mis kivile pihta läks, näis rinnas väikese osa purustavat, mis natukese aja pärast kohatamisel välja tuli. Aga sellest Kaarel ei hoolinud, ei tahtnud hoolida: uue toa ehituse pidi lõpuni

viima, kuigi rinnad peaksid kokku langema. Aga mitte ainult rögisev rind ei nõudnud aru hoopidest, mis raske vasar oli kividele andnud, vaid ka kogu keha oma luukontidega. Õhtuti tundis Kaarel enese nagu läbipeksetuna. Nii hea oli kuhugi maha istuda ja hinge tagasi tõmmata. Isegi oma pisikallist Atsi ei viitsinud ta enam põlvil kiigutada. Oli ta aga natukene aega vaikselt istunud ja katsus pärast seda üles tõusta, siis tundis ta, et liikmed ja sooned on kui hangunud: püstitõus tegi haiget ja ta pidi mõned sammud kõveras astuma. Veel viletsam oli hommikul. Siis oli terve keha valu täis, nii et ei teadnud, missugust liiget kõige enne liigutama hakata. Ristluud ja selg olid nii hellad, et kummardumine sünnitas otse piina.

„Tule, pane õige sina mulle pastlad nartsudele otsa,“ ütles Kaarel ühel hommikul Tiinale. „Katsusin ise, aga hirmus valus oli kõverdada.“

„Ole sind ka,“ sõnas Tiina tema jalgu riidesse pannes, „keela sind niipalju kui tahad, ega sa sellest ei kuula. Ise näed küll, et su tervis sihukest tööd ei kannata, eks sa siis palka endale tubli abilinegi, selle poisikesega lõhud ja kaalud kive! Tulesid ei läbe sa ka lasta põleda, et kivid lõhki läheksid, ikka selle suure haamriga peksma; aga see tapab su ju nii ära, et sul ainustki tervet kohta ei ole. Sõrmedki nagu täis puhutud.“

„Mis tühja nüüd see lõhkumine! Ega ma esimest korda seda tööd tee, olen ennegi teind, aga polnd midagi viga. Mul oli enne na hea raske vasaraga vastu kivi virutada: tükid kargasid vingudes eemale, veri lõi kätes surisema.“

„Vaata, sa oled kange nagu puuhunt,“ ütles Tiina, kui Kaarel katsus käia.

„Pole midagi; kui kord hakkama saan, siis läheb jälle küll,“ vastas Kaarel, ja juba mõne silmapilgu pärast oli ta oma valud ja vaevad unustanud. Meeles mõlkusid ainult uued ehitatavad hooned.

Karjalaudad olid juba valmis saamas. Kaarel rõõmustus laiade uste üle, kust vanker pääses sõnnikuveol sisse sõitma, ja vaatles heal meelel aknaid, mis ka loomadele pidid valgust andma.

Kui nõutav osa kive oli valmis lõhutud, algas kõige halvem ja raskem töö — vedamine. Tänapäev oli tule ja vasaraga kivide kõvadust katsutud, nüüd pidid mehed nendega rind rinna vastu, sülitasi kokku minema. Suuremad veeretati mööda lauda vankrile, väiksemad tõsteti sülega. Vana puutelgedega vanker, mille Kaarel kivivedamiseks välja tõi, langes juba teise koorma all õues kokku — just uue toa ees.

„Aga näe, koorma tõi koju, nuriseda ei või,“ ütles Kaarel. „Vana jätis tulikahju a’ast, äiataadi pärandus.“

„Juba olete vana vankri hinge seest kätte saand,“ ütles Tiina nagu kurtes. „Küllap purustate ka uue ära, rikute vankrid ja teete iseendid vigaseks.“

„Noh, ega siis ometi kõigega nõnda või sündida kui vana mädand loguga,“ vastas Kaarli abiline.

Mehed sõitsid mis kõrinal uuel raudtelgedega vankril välja. Aga nad ei saanud kivivedu ühejoo-nega lõpetada — vihm tuli takistajaks. Ja et ta pikaldaseks sajuks muutus, läks Kaarlit abiline ära, lubades kuiva ilmaga tagasi tulla. Kui aga vihm paari päeva pärast lõunaajal üle jäi ja tuul kivid ära

kuivatas, võttis Kaarel nõuks hakata sulaspoisi abil kive vedama, sest teine mees polnud ilmunud.

„Ära hakka parem, nad võivad tänase päeva küll veel seista,“ ütles Tiina, „teed jälle enesele liiga.“

„Kes meid sunnib siis nii väga katkestama, eks me pane need peale, kellest kergesti jagu saame,“ vastas Kaarel. „Suured võime maha jätta, neid võib teine kord ära korjata.“

Et aga Tiina midagi vastuseks ei lausunud, siis ütles Kaarel natukese aja pärast:

„Või kas siis meie mehed polegi, et sa ei julge lasta meid kivide kallale minna.“

„Mis seal karta, aga sa ei saa ise pärast kätt ega jalga liigutada, rinnad kinni nagu mõnel saja-aastasel.“

„Või need rinnad seisteski paremaks lähevad, rögisevad ikka.“

Mehed läksid väljale, kuna Tiina veel kord enne kinnitas, et nad liiga suuri kive ei hakkaks vankrile ajama.

Kodus koorma mahapanemisel pidi Kaarel nüüd ise peamees olema ja raskemad kivid vankrilt põlvedele võtma ja eemale tõstma, et nad langedes rat- taid ei purustaks. Kaarel tundis, kuidas see raske töö rinnale mõjus, aga siiski toodi koorem koorma järel koju ja kivid liuglesid üle Kaarli põlvede tei- sele poole vankrirattaid maha. Õhtu eel olid nad üsna suure kivi vankrile veeretanud. Selle maha- tõstmine pani Kaarli pisut mõtlema.

Lõpuks lausus ta:

„Katsu mul nüüd asja, kas ma siis mees polegi või.“

Ja ta haaras kivi südilt sülle, et teda üle põlvede maha poetada. Kuid ta jõud oli selleks nõrk, liikmed lõdvad. Räpakas läbematus pani ta komistama ja ta langes vastu vankriratast. Viimase jõuga enast kivi alt välja pöörata püüdes hakkas ta hingematvalt läkastama ja langes ühes kiviga vankrirataste vahele maha. Sel silmapilgul liigutas hobune vankrit.

„Ai, ai, ai!“ karjus õnnetu.

„Tprrrrr!“ kisendas poiss: „Tulge appi!“

Aga appikarjumine oli asjata: ehitajad ja Tiina olid juba ise õnnetust märganud.

„Pea hobune paigal!“ karjuti poisile.

„Jumal halasta!“ hädaldas Tiina: „Tulge karmesti! Nüüd on ta valmis! Seal on need head kivid!“

Varsti oli Kaarel kivi alt väljas. Parem jalg oli võimetu, sellele ei saanud toetuda. Esiti mõeldi, et jalaluu katki, aga — luud-liikmed olid ometi kõik terved.

„Aidake mind tuppa sängi, ma ise ei saa,“ ütles Kaarel.

„Tuba on ju suitsu täis, ma toon sulle siiasamasse midagi külje alla,“ rääkis Tiina.

„Sest pole midagi, et suits; mis ta siis ikka teeb!“

„Sa hakkad ju läkastama.“

„Ah, ei hakka.“

„Noh, tooge ta siis pealegi, aga ärge haiget tehke, ma kohendan enne natuke aset,“ ütles Tiina lõpuks.

Asemel pikutades tundis Kaarel südame all, parema külje sees ja paremas jalas kanget valu, aga ta hoidis oigamist tagasi.

„Kust sul kõige enam valu teeb?“ küsis Tiina, kui ta natuke aega meest oli vaikides silmitsenud.

„Ühesugune igalt poolt,“ vastas Kaarel.

Nende sõnade juures hakkas ta kõhima, sest suits oli rääkimise ajal kurku läinud. Kui ta kõhides sülitas, ütles Tiina kohkunult:

„Sa sülitad ju päris verd kohe.“

Kaarel ei vastanud midagi, aga ta tundis isegi, et kõhimine oli hoopis teissugune kui tänini.

„Ega sa siin suitsu sees saagi muud kui läkastad järjest,“ ütles Tiina, kui Kaarel väikese vaheaja järel uuesti kõhima hakkas. „Ma teen sulle välja aseme ja mehed aitavad su seniks sinna, kui suits toast ära kaob.“

Kaarel oli esiti vastu, pärast pidi ta aga ometi Tiina nõu heaks kiitma.

„Ehitatakse uued kambrid, aga ei sinule küll neid vist tarvis ole,“ ütles üks meestest Kaarlile.

See oigas vastuseks.

„Aita mu silmad uue toa poole pöörata,“ ütles Kaarel Tiinale. Ja kui see seda teinud, hakkas lamaja hea meelega silmitsema, kuidas hoop langes hoobi järel palkide pihta, sealt helevalgeid laaste lahti lüües, mis ülalt kõrgelt maha hüppasid või kuhugi puude vahele peatuma jäid.

Pühapäeva hommikul Kaarel tundis enese soovorra tervena, et tõusis süngi äärele istukile. Parem jalg ja külg, mis veel reedel olid paistetusest kõvad, andsid pisut järele, nii et neid võis juba liigutada.

„Sa hakkad juba paremaks saama,“ ütles Tiina. „Kui sa vankrirataste vahel maas olid, mõtlesin ma, et nüüd oled ikka löma, valmis kohe.“

„Ääh, sellepärast nüüd kohe valmis! Ma'i saand ise arugi, kuidas see nii äkisti tuli. Kivi polnudki nii väga raske, aga mu liikmed läksid korraga nii lõdvaks, et ma enam ei suutnud,“ rääkis Kaarel.

Õhtupoolikul tulid vanad Kadakale. Eide silmist paistis uudishimu ja kahjurõõm.

„Me tulime vaatama; kuulsime, et Kaarel kivi alla jäänd,“ ütles ta.

„Arvasite teise ikka veel kivi all olevat või?“ küsis Karel.

„Jah, kaks päeva oli sootuks maas, ei liigutand oimugi, aga täna juba ajas istukile,“ vastas Tiina emale, nagu poleks ta Kaarli sõnu kuulnudki.

„Eks kivide juures ole alati õnnetusi, ma sellepärast ei lasknudki oma vanameest nendega jännata, ega tema ikka neid kõiki jõua põldudelt hävitada; seisavad teised nagu suured lambakarjad mõnes kohas. Lõhud neid mõne kümnekonna ära ja jääd seejuures tervisest ilma, kas see maksab seda häda ja vaeva!“

Kaarlile tundus imelikuna, et eit ei norinud täna sugugi riidu; isegi ta häälekõla oli lahkem kui harilikult. See ajas ta mõtlema. Uued toad hakkavad valmis saama; kas nad ehk ei taha Kadakale tulla. Seda oleks veel vaja! Ja Kaarel küsis kiuslikult:

„Oli teil asja ka või tulite muidu?“

„Eks nad tulnd sind vaatama, mis asja neil siis pidi olema,“ vastas Tiina.

„Mis nad must vaatavad, ega nende vaatamine mind paremaks tee,“ vastas Kaarel Tiinale, nagu ei oleks vanu siin olemaski.

„Noh, alati ütled ikka, et meie sinu kallal norime,

aga mis sa nüüd ise teed?“ küsis eit endiselt leplikul toonil.

„Kutsu teid kuhugi appi, siis ei või kätt, jalga liigutada, läheb parem võõra juurde päevapalga eest tööle; aga nüüd, kui tuba hakkab valmis saama, on tarvis sisse ronida, lahketa nagu näidata... Arvasite, et teie pärast jäävad hooned ehitamata? Aga nii palju ütlen teile: pole te enamalt oma nagu siin näidand, siis võite ka nüüd oma kondid koristada,“ rääkis Kaarel.

„Mis nad sulle siis na kurja on teind!“ ütles Tiina. „Sa ise ju hoidsid neid ka esiti raskest tööst tagasi.“

„Sina ole vait!“ kärgatas Kaarel naisele ja ta silmis välkus vihatuli. Aukuvajunud ja kahvatunud palgesse ilmusid punased laigud.

„Purele aga pealegi, kuni hing sul veel sees kõõksub, mina matan su siiski viimaks. Aga mis sinusugusega veel riielda, kes surmaga riidleb,“ vastas eit.

„Mis sa siis siia otsisid, kui sa minuga riieldagi enam ei taha? Vist on himu jälle mõnele lehmale lõõg kaela panna ja ära viia?“

„Jätke nüüd järele ükskord,“ palus Tiina. „Ema, ole sinagi vait.“

„Parem minge ära,“ ütles Kaarel vanadele, „ega muidu rahu ei saa. Te peate mind juba surnuks, aga ka surnule ei taha te rahu anda. Annab õige mäletada, et olen Kadakal koduväiks. Ma ei uskund, et ma siin niisukesti päevi saan näha.“

„Ei mina ka seda mõelnd,“ kohmas vanamees ja ta häälest kostis nagu kahetsus ja kaastundmus.

„Räägitakse ja hirmutatakse meid kuradiga, aga nüüd tean ma, et üks inimene on teise kurat. Po-

leks ma siia sattund, siis oleksin ma ehk alles terve ja rõõmus. Aga nüüd...“

Ja Kaarel jäi sõna „nüüd“ juures peatuma, laskis enese asemele pikali ja aietas keha- või hingevalus.

Teised kolm vaikisid. Eit tõusis, et minekut teha, vanamees kobis talle ohates järele ja Tiina pühkis silmi, kuna väike Ats põrandal rasseldas.

Kaarel lamas ristselili asemel, käed rinnal; väike aken oma suitsunud ruutudega heitis hämarat valgust tema näole, mis paistis nüüd eriti elutuna ja koltununa.

X.

Kadaka noored elavad juba ammu ihaldatud ja vanadest pilgatud suurtes valgetes ruumides, kus laudpõrandad all ja korstnaga ahi sees. Kuid mõju, mida Kaarel neist lootis oma tervisele ja meeleolule, on paraku tulemata. Ta oli aidanud poisil kesa kända ja kartuleid mullata, aga see oli sündinud läbi häda. Oli, nagu ei tunneks ta oma kehas mitte ainult kivivedamise tagajärgi, vaid kõiki neid aastaid, mis ta koduväina Kadakal veetnud. Väsimus ja lõtvus istub igas liikmes ja hinges asub nagu mingi paha aimus, millest ei saa öösi unenägudeski lahti. Ja kui siis Tiina aeg-ajalt meelde tuletab, et nüüd võiks jällegi lasta vanad Kadakale tulla, tunneb Kaarel kibedat tuska. Aga Tiina teeb, nagu ei paneks ta seda tähelegi ja tikub naiseliku kañgekaelususega oma eesmärgile lähemale. Ta ei käi kunagi tungivalt peale, aga ta ei anna ka järele; hommikul üles tõustes kui ka õhtul uinudes on ta üks ja see-

sama. Ja Kaarel tunneb hirmuga, et läheneb silmapilk, kus tema vastuseis raageb ning siis kogunevad jällegi tema ümber need, kes tunduvad talle eluvandena.

Heinaajal Kaarel oli päeva haige, teise terve, tegi ühte ja teist, aga hoidus raskematest töödest kõrvale, jättes neid palgaliste hooleks. Ta rääkis vähe, näis alati mõttes suikuvat. Ja tal oli mõnikord tundmus, nagu astuks keegi kindlal sammul kord-korralt aina ligemale, koputaks aeg-ajalt talle õlale ja lausuks: „Kas hakkame minema?“ See polegi nagu küsimine, vaid ainult meeldetuletamine, et varsti tingimata minema peab. Kellele oli ta elanud? kellele head teinud? kellele jättis ta midagi maha? Milles oli ta targem kui tema vanemad, kes enne teda olid elanud?

„Kui oleks veel kümmeaastatki elupäevi,“ mõtles ta vahel, „siis oleks Ats juba suur poiss!“ Ja tal tulid meelde tänavused ilusad suviviljad, hea heinasaak ja uued eluhooned oma valgete katustega, mida ta nii hea meelega silmitses.

„Mis sa mõtled, et sa nii väga vahid kodu poole?“ küsis Tiina vahel temalt.

„Ei midagi,“ oli lühike vastus.

„Kuidas tervis on?“ küsis Tiina edasi.

„Niisamuti,“ kostis Kaarel.

Ka rukist katsus Kaarel lõigata, aga ta pidi sirbi kõrvale heitma, sest küürutades jäi hing kinni ja pea hakkas ringi käima. Nõnda liikus ja vaatas ta muidu või pani mõne vihu hakkjalga, teritas sirpe ja tõi lõikajatele kodunt juua.

„Su vanamees on päris surmavari kohe, ei see

tulevat rukkilõikust küll näe,“ ütles keegi eit Tiinale, kui Kaarel kaljalähkriaga nõtkuval sammul kodu poolt väljale tuli.

Mida enam aeg sügise poole venis, seda tumedamaks muutus Kadaka peremehe näokarv, kogu ta elu. Kõik astus samm-sammult lõpu poole. Ta käis kui vari siin ja seal, seisatas ühe või teise asja juures, nagu tahaks ta järele vaadata, kas ta on veel terve, tarvitamiseks kõlblik. Juhtus ta ukse ees Atsi silmama, kes murul mängis, siis liikus ta huulil nagu naeratus; jooksis aga laps temale oma asju näitama või midagi rääkima, pagesid isa mõtted kuhugi mujale.

Kohapidamise mured olid pikkamisi Tiina kätte läinud. Kui ta läks mõnikord Kaarlilt midagi küsima, vastas see:

„Eks sa tee, kuidas ise arvad; mis mina nüüd...“

Ja sellest vastusest kostis nagu väsimus ja kurbus. Aga ikka tuli Tiina aeg-ajalt uuesti mehe juurde, et temalt midagi küsida, ja mitte sellepärast, et ta vastust lootis, vaid et ta temaga rääkida tahtis.

Ja siis saabus päev — see oli kartulivõtmise ajal —, kus Kaarel puges juba poolest õhtupoolikust asemele.

Vihma pladises vahet pidamata maha. Kui tuulehoog kangemaks tõusis, rabises midagi vastu akent ja keegi ulgus uue toa nurga ääres, nagu nutaks ta, et ta sissepääsu ei leia.

„Noh, mis sul nüüd on? Ega ma veel sürema hakka,“ ütles Kaarel tuulele.

Järgmisel hommikul Kaarel ei lahkunud süngist, kuigi vihm oli üle jäänud ja selge päike säras taevas.

„Kas sa täna ei tõusegi?“ küsis Tiina.

„Teadmata, kas ma hommegi tõusen,“ vastas Kaarel.

„Rinnad teevad jälle haiget?“

„Ei tee, aga ma olen nõrk, ei jaksa. Ja mis ma ülevalgi teen!“

„Kas sa süüa tahad?“

„Ei.“

„Pühapäeval võiks õige tohtri juurde minna; saaks kuulda, mis tema ütleb.“

„Mis temalgi veel ütelda on.“

Tiina vaikis natuke aega nukralt ja ütles siis:

„Ela ometi ükski aasta veel.“ Ta istus süngi servale.

Kaarel naeratas.

„Sa naerad aga,“ ütles Tiina nagu etteheitvalt.

„Tahtmata tuleb ju su sõnade juures naer peale: ela ometi ükski aasta... On see siis minu teha, kas elada või surra?“

„Peaks sa niigi kaua elama, kuni ma oma asjadega ühele poole saan; ega see enam kaugele lähe, mõned nädalad veel,“ ütles Tiina.

„Ehk tuksun sinnamaale.“

Nõnda siis olid Kadakal rasked päevad: peremees lamas surmani väsinult süngis, perenaine, kes maha saamist ootas, pidi olema kohapidamises algus ja ots. Rammetuses nõtkusid tal jalad, aga öösi ei leidnud murede pärast und. Sellepärast ütles Tiina ühel õhtul Kaarlile:

„Kuule, ma lähen kutsun õige vanad Lõugult siia, meil on ju nüüd ruumi küll; mina ei saa üksipäini kuidagi toime.“

„Sa võiks lasta mind enne ära surra, kutsu siis,“ vastas Kaarel.

„Kuidas ma saan siis need sügisesed tööd kõik toime! Poiss ju üksi ei jõua midagi teha.“

„Katsu, kuidas saad, aga ma tahaksin rahuga surra. Vanas toas ei näind valget päeva, Lõugul polnd sellest mõeldagi; nüüd ehitasin uued kambrid, aga mis on sest kasu? Arvasin tervise siin paranevat, aga võta näpust. Viimaks ei saa surragi. Kui ühtepuhku nääkled, mis ajal sa siis sured.“

„Kui sa ema ei salli, ma kutsun siis isa üksi.“

„Tee õige, mis süda kutsub, ega ma sind keelata või, aga mina neid küll näha ei taha; juba see on mulle piinaks, kui ma tean, et nad elavad minuga ühe katuse all,“ ütles Kaarel.

„Ega ma siis kutsu, kui sa ei taha, eks ma ikka kuidagi läbi aja,“ ütles Tiina nüüd.

„Katsu jah, ehk saad.“

Aga Kaarli tervis muutus silmanähtavalt halvemaks. Lamada võis ta ainult selili. Kui väike Ats vahel tema juurde tahtis minna, ütles ta tõrjuvalt: „Ää tule isa juurde, isa haiseb.“ Laps jäi kokkunud näol vahtima ja läks siis eemale.

Paar nädalat läks elu endist rada, siis aga tundis Tiina, et ta enam ei suuda. Ja jällegi pöördus ta vanade pärast mehe poole. See vahtis esiti päransilmi talle vastu ja ütles siis:

„Kui sa muidu läbi ei saa, eks sa siis kutsu... Kas kedagi teist ei ole?“

„Kes see on?“

Nõnda siis läks Tiina Lõugule vanade jutule. Need olid Kadakale tulemisega kohe päri.

„Kas temale ütlesid, et sa meid kutsuma tulid?“
küsis ema.

„Ütlesin,“ vastas Tiina.

„Tema oli muidugi vastu?“

„Ei olnud.“

„Näe imet, või enam ei olnud, süda juba järele and!“

„Aga ää sa, ema, talle midagi ütle, muidugi teine sootuks otsas.“

„Või nii otsas?... Mis minul talle ütelda on! Surejale nüüd veel midagi ütelda. Kus ta on, tagakambris või?“

„Seal jah.“

„Noh, ma ei vii siis oma jalgagi sinna, ei näita oma nägugi... Aga näe, uued kambrid ehtas teine üles; ei ma oleks uskund. Ja mis ilusad! Lust vaadata kohe, siin ei ole kusagil nisukesti. Ehk kellele ta neid tegi, ise oli juba ammugi nagu surmavari. Ja sina ju ka seda kohta ei pea.“

Kadakal eit toimis tõesti nõnda, nagu ta lubanud: ta ei viinud oma jalga tagakambrisse, vaid talitas väljas, olles kraps ja kärmas, nagu oleks ta korraga nooreks muutunud. Tiinat ei lasknud ta kuhugi oma näppu külge pista.

„Sa mine ää kambri, istu Kaarli juures; vaata, mis tema teeb, ja nokitse midagi näpu vahel; teed endale liiga toimetamise ja tõstmisega,“ ütles ema Tiinale, ja seda mitte nõnda, nagu viimaste aastate jooksul, kus kestis alatine nägelemine.

Esiotsa käis Tiina emal siin ja seal abiks, aga varsti sai ta aru, et seda pole sugugi vaja: ema oli jällegi endiseks Kadaka perenaiseks muutunud ja

niisugune perenaine jõuab väga palju, temast saab igale poole. Tiina polnud Kaarlile veel rääkinud, et vanad juba Kadakal, aga küllap ta märkas seda isegi, olgugi et vanad end tagakambris ei näidanud ja eeskambriski õhtuti sosinal rääkisid. Aga Tiinal kipi-tasid vanad südamel ja mõne päeva pärast ütles ta Kaarlile:

„Ma kutsusin ikka vanad siia.“

„Kas sa siis ei võinud ilma nendeta läbi ajada! Pärast oleks nad muidugi tulnd,“ vastas Kaarel etteheitvalt ja pööras silmad kõrvale.

„Mis sest siis on, et nad tulid, nad jäävad eeskambri, sealgi ei tihka kõvasti rääkida,“ ütles Tiina.

Mõne päeva pärast tegi Kaarel ise eidest ja taadist juttu.

„Kas vanad on ikka alles siin?“ küsis ta Tiinalt.

„Siin jah, ega ma siis muidu saaks kambris istuda,“ vastas see.

„Aga neid ei ole sugugi kuulda.“

„Eks nad ole väljas ametis.“

Kaarel jäi seekord rahule. Mõne päeva pärast küsis ta uuesti:

„Mis taat teeb?“

„Tuulab rehe all,“ vastas Tiina.

„Miks nad ilmaski tagakambri ei tule?“

„Nad ei taha sind segada.“

„Ma tahaks jälle, et rohkem inimesi oleks, muidu nagu kõik surnud mu ümber. Kas vihma sajab?“

„Ei saja. Mis siis, mis sa sellest küsid?“

„Niisama muidu... Ega lund veel ei ole tulnd?“

„Ei ole.“

„Ei tea, millal esimene lumi peaks tulema?“

„Kes seda teab. Mis sa sest lumest na ootad?“

„Mõtlen, et kas ma peaks teda veel nägema, nüüd oleks uutes kambrites hea soe... Ma olen nii väsind, tahaks magada, aga ei jaksa ühtepuhku, uni lõpeb otsa... Mis sa teed seal?“

„Õmblen.“

„Mis sa õmbled? Eks sa õmble siin minu juures, et ma sind näen; ma vaatan ka, mis sa õmbled... Hoiate kõik minust eemale, ega ma veel surnud ole... Ema ütles küll ammugi juba, et ta surnuga riielda ei taha...“

Ta rääkis külmalt, osavõtmatult.

Tiina istus tooliga süngi ette ja hakkas seal õmblema. Kaarel vaatas teda natukese aega, siis ütles ta:

„Sa oled na priskeks läind... Mis valge asi see on, mis sa õmbled?“

„Särk, valge särk.“

„See on mu surisärk?“

Tiina viivitas vastusega.

„Eks ole?“ küsis Kaarel uuesti.

„Kust sa seda tead?“

„Ma näen, ta on nii valge, ja kuulen, et krabiseb — mis see siis muud on. Anna siia, ma vaatan, katsum käega.“

Ta sirutas käe, aga see langes jõuetult vaibale. Tiina ulatas särgi lamaja poole.

„Nojah, eks ole, ma sain kohe aru... Mis ilus valge ja peenike! Elu a'al pole ma ilmaski niisugust särki selga saanud... Tee ka samasugused püksid, aga tee head laiad, siis tulevad kergesti jalga; mis sest, et läheb natuke rohkem riiet... Ära mulle

seepi ega käterätikut juurde pane, nagu vanad inimesed teevad; mis ma enesest seal mulla sees veel pesen ja puhastan, seal me ühesugused mustad kõik.“

Sinakad huuled liikusid, nagu püüaks ta naerata.

„Kas vanad tulevad enne surma tagakambri?“ küsis Kaarel natukese aja pärast.

„Kui sa tahad, miks nad ei tule,“ vastas Tiina.

„Käigu aga peale, mis mina neist keelan. Mulle saab sellest süngist küll, taga-ääres jääb veel ruumi ülegi.“

Tiina ei vastanud.

„Kas Ats peaks mind veel mäletama, kui ta suureks saab?“ küsis Kaarel natukese aja pärast.

„Ei tea, ehk mäletab ka.“

Selle ütluse juures helkis haige kustunud silmis nagu pisike elusäde.

„Kas sa lähed teisele mehele, kui mind enam ei ole?“ küsis Kaarel.

„Miks sa seda küsid? Kas sa ei taha, et ma lähen?“

„Mis mul sest tahta on, ega mina hauas sellest tea. Ma mõtlen muidu laste peale, — need saavad siis võõra piitsa alla.“

„Ääh, kellele ma veel lähen, kes mind tahab! Kui sa poleks tulnd, ma oleks praegu alles üks olnd.“

„Eks sa jää jälle üks, see mõni aasta tülitasin sind.“

Paar päeva juhtus selge ilm olema. Päike paistis aknast sisse.

„Näe, päike paistab,“ ütles Kaarel ja lisis natukese aja pärast juurde:

„Miks kõik nii vagune on, nagu surnud? Ma olen juba praegu just kui hauas. Ei tea, miks keegi meile ei tule? Mu tervis on täna parem, hakkab vist paranema... Tiina, eks sa räägi midagi! Miks sa nii vait seisad?... Nüüd head laudpõrandad, võiksite ometi kordki poisse ja tüdrukuid kokku kutsuda, las tantsivad ja mängivad; ma vaatan ja kuulan ka, saan niigi palju uutest kambritest... Kus Ats on?“

„Eeskambris süngis, magab.“

„Miks ta ühtepuhku magab, ega tema veel väsinud pole?“

„Sa räägid na palju, ots hakkab vist ligi tulema.“

„Ma hakkab terveks saama, näe, kõhagi on natuke vähem.“

Aga sealsamas hakkas ta läkastama.

„Ega jaksa kõhida ka enam, kõht on tühi,“ ütles ta.

„Ää räägi nii palju, see on sulle halb!“

„Ei ma räägi enam.“

Natukese aja pärast algas ta aga uuesti oma küsimustega.

XI.

Sügis heitleb talvega: üks rabistab vihma, teine raputab lund.

Tuul kannab pilvi üle taeva laotuse, kisub viimseid lehti puude ladvult ja vingub tühjadel põldudel.

„Mida täna sajab, lund või?“ küsis Kadaka Kaa-

rel eidelt, kes kord Tiina, kord tema aseme ees seisatas.

„Lund ja vihma segamini,“ vastas eit.

„Mis kell on?“

„Pool viis.“

„Siis õhtu juba käes.“

„Jah, ega ta kaugel ole.“

Riide tagant asemelt kostis Tiina oigamine.

„Ütle Tiinale, et ta ei oigaks. Mul on täna parem, tunnen enese päris terve olevat. Kõht on aga koletühi.“

Natukese aja pärast kostis jällegi oigamine.

„Mis ta oigab ühtepuhku! Mulle on see nii halb,“ ütles Kaarel.

Päevavalge kadus, tuled pandi põlema. Kadaka pere kogunes kambrisse.

„Tule sa tagakambri, istu Kaarli juurde; ma ise olen Tiina juures, ega enam palju aega ole,“ ütles eit vanamehele.

See astus tagakambrisse ja jäi Kaarli aseme ette seisma.

„Noh, sa tuled ka vahel mind vaatama! Kus sa seni olid?“ küsis haige, kuid nagu näha, vastust ta ei oodanud.

Vanamees nohises läbi nina ja istus toolile.

„Kas ikka sajab lund? Või tuleb vihma?“ küsis Kaarel natukese aja pärast.

„Selge lumi,“ vastas vanamees.

„Ah selge lumi?“ küsis haige nagu rõõmsalt.

„Selge lumi.“

„Kus Ats on? Kas jälle magab?.. Ma tahaksin teda näha, kas ta on suur juba?.. “

Poiss kutsuti isa juurde.

„Tule siia, ma katsun, kui raske sa oled.“

Vanamees tõstis Atsi sängiäärele ja Kaarel pani oma käe poisi valgetele juustele. Natuke aega vahetisid isa ja poeg teineteisele otsa, siis ütles viimane tõsiselt:

„Sa haised.“

„Ja-jah, mine ära, ma haisen... Kasva sa hästi suureks... pikaks...“

Ja siis rääkis ta edasi:

„Mul on nii hea, Tiina oigamist ma ka ei kuule... Aga süüa tahaks... Isa, too mulle silku-leiba, saan südamekinnitust...“

Ja kui haigele lõpuks soovitud toit toodi, tuli sulanegi vaatama, kuidas küll see, kelle surma juba paar päeva oodatakse, hakkab silku-leiba sööma.

„See on hea... anna siia...“ ütles Kaarel toodud einet nähes.

Ta hammustas leiba ja silku ning hakkas sööma. Vaevalt sai ta aga oma hambad paar korda kokku vajutanud, kui ta jäi äkki tõsiselt vahtima: kogu tema olemuses sündis seisak.

„Eit, kuule, tule!“ ütles vanamees.

„Silmapilk, ma ei saa ju praegu, oota ometi.“

„Jeesuke, mis nüüd saab!“ sõnas Kaarel, sirutas end, vajutas suu ja silmad kinni, tõmbas südamepõhjast hinge ja tahtis lahkuda. Aga sel silmapilgul kostis lapse kisa. Suriija lõi nagu ehmudes silmad lahti, näis viivitavat, ohkas veel kord ja jäi pärani silmi ülespoole vahtima.

„Mis Kaarel teeb?“ küsis õnnelik ema.

„Ta on juba läind,“ vastas vanamees.

„Või läind juba,“ ütles Tiina ja pisarad tulid tal silma, kui ta oma vääksuvat last vaatas.

„Näe imet, kui ühekorraga,“ lausus eit.

Kui ta natukese aja pärast õue läks ja sealt kamb-
risse tagasi tuli, ütles ta:

„Suur, paks lumi taga maha tulnd, taevas selge,
tähed säravad nii rõõmsalt.“

*

Kaarel on kadunud, igavesele talveunele läinud. Saatus oli ta üürikeseks Kadakale paisanud, kus ta sünnitas kihavat elu.

Nüüd on siin jällegi vana Juhan peremeheks ja Mari perenaiseks. Siinsamas elab ka Tiina oma kahe lapsega. Ta teeb ikka veel oma juuksed kahte patsi ja kammib laugu otse üle pealae. Aga need pole enam endised patsid, mis vangistasid millalgi noormeeste pilke.

Eit tuletab tihti väimeest meelde, kes neile, vana-
dele, head kambrid ehitanud.

„Need ehitas ta minu jaoks, ema ütles,“ seletas kord Ats tõsisel näol.

Kõik vaatasid nagu imestudes poisi poole.

„Sinu jaoks, jah, sinu jaoks,“ näisid kõik ütelda tahtvat. „Kuid sinule on nad ükskord vanad, pead uued ehutama.“

Aga juba järgmisel silmapilgul mängis poiss nii-
suguse hoolega põrandal, nagu poleks ta kunagi kuulnud, et isa temale need suured valged laudpõ-
randatega kambrid on ehitanud.

HIND KR. 1.20